

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI BOSH PROKURATURASI
AKADEMIYASI**

**“Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish kafedrası”
kafedrası**

**“Inson huquqlariga oid xalqaro huquq” yo’nalishi tinglovchisi
Matnazarov Sirojbek Safarboy o`g`li**

**“MADANIY MEROS OBYEKTLARINI MUHOFAZA QILISHGA OID
QONUNCHILIK IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI”**

**mavzusidagi
MAGISTRLIK DISSERTATSIYA ISHI**

Ilmiy rahbar: L.X.Isoqov (PhD)

Ilmiy maslahatchi: A.Adinayev (.....)

TOSHKENT – 2022

Mundarija

Kirish.....	2-7
1-Bob.Madaniy merosni muhofaza qilishga oid qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratining nazariy va huquqiy asoslari.....	8
1.1. O`zbekiston Respublikasida madaniy merosni himoya qilishning nazariy va huquqiy asoslari.....	8-15
1.2. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratining predmeti, chegaralari va vazifalari.....	16-22
1.3. Madaniy meros obyektlarini prokuror nazorati obyekti sifatida muhofaza qilish sohasidagi huquqiy munosabatlar subyektlari.....	23-30
2-bob.Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida prokuror nazoratini amalga oshirishning xususiyatlari.....	31
2.1. O`zbekiston Respublikasida prokuratura tomonidan aniqlangan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi odatiy qoidabuzarliklar va prokuror nazorati hujjatlari.....	31-43
2.2. Madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosini prokuror tomonidan tekshirish metodikasining xususiyatlari.....	44-56
3-bob.Madaniy merosni muhofaza qilishga oid qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish.....	57
3.1. Madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratini amalga oshirishda sub'ektlararo munosabatlarni tashkil etishni takomillashtirish.....	57-65
3.2. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini amalga oshirishda axborot ta'minotini tashkil etishni takomillashtirish.....	65-71
Xulosa.....	72-75

Kirish

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. O`zbekiston Respublikasi ning tarixiy va madaniy merosi umumbashariy madaniyatning ajralmas qismi, shaxs, jamiyat, etnik guruhning shakllanishi va rivojlanishi uchun samarali vosita, tarixiy xotira aks ettiruvchi . U jamiyatning ko'p qirrali tarixiy tajribasining o'sha qismini o'ziga singdiradi, bu bizga tarixning eng qadimiy qatlamlarini bugungi kun bilan bog'lab, zamonlarning uzviy bog'liqligini kuzatish imkonini beradi.

2021-yil 1-yanvar holatiga ko'ra moddiy madaniy meros obyektlari soni 8 ming 208 tani shundan Samarqand – 1607 ta;- Qashqadaryo – 1468 ta;- Buxoro – 829 ta;- Toshkent – 828 ta;- Surxondaryo – 561 ta;- Navoiy – 437 ta;- Jizzax – 427 ta;- Andijon – 422 ta;- Farg'ona – 376 ta;- Toshkent shahar – 354 ta;- Qoraqalpog'iston Respublikasi – 288 ta;- Namangan – 274 ta;- Xorazm – 259 ta;- Sirdaryo – 78 ta tashkil etgan¹.

Shuningdek, Bosh prokuratura o'tkazilgan tekshirish natijalariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi bo'yicha madaniy meros obekti sifatida 8208 ta obekt ro'yxatga olingan bo'lsa, shundan 651 ta obekt kadastr qilinmagan, 298 ta obekt davlat kadastr yagona tizimiga kiritilmagan, 4047 ta obektga muhofaza belgisi o'rnatilmagan, 6291 muhofaza tegralari belgilanmagan.

Ko'rinib turibdiki, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, tashkilotlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi prokuratura organlarining nazorat faoliyati natijasidagina ta'minlanishi mumkin.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati hozirda boshlang'ich bosqichda bo'lib, bosqichma-bosqich tizimli xususiyat kasb etadi va prokuratura faoliyatini yanada samarali amalga oshirish uchun uslubiy tavsiyalar asosida ilmiy konsepsiyalarni ishlab chiqishni lozimligini taqozo etadi.

¹ Xalq so'zi gazetasi <https://xs.uz/uz/post/ozbekistonda-moddiy-madaniy-meros-obektlari-soni-nechta>

Prokuratura organlarining nazorat faoliyati amaliyoti materiallarini tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, 2020-2021 yillar davomida qonunlar talablariga rioya etilishini tekshirish bo'yicha samarali maqsadli prokuror nazorati amalga oshirilib, bugungi kunda ushbu sohada qonunchilik ijrosi ustidan nazorat prokuratura ish rejalarida alohida o`rin egallab kelmoqda.

Bundan tashqari, so`ngi yillarda madaniy merosni muhofaza qilish davlat siyosatining ustuvor yo`nalishiga aylanmoqda.

Jumladan, so`ngi uch yilda 2 ta qonun, 3 ta farmon, 1 ta farmoyish va 33 ta Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilingan.

Ayniqsa, O`zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 07.04.2021 yilda qabul qilingan "Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bilan Bosh prokuratura tuzilmasida Turizm, sport, madaniyat va madaniy meros sohasida qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasi tashkil etilgan.

Shu bois, ushbu masalalar bo'yicha nazariy materiallarning kamligi, ushbu faoliyat amaliyotini tahliliy jihatdan o'rganish dissertatsiya mavzusini tanlashimiz uchun asosiy sabablardan biri hisoblanadi, zero bu masalalar ilmiy yondashuv va tadqiqot olib borishni talab qiladi.

Tadqiqot obekti madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratini tashkil etish va amalga oshirish jarayonida rivojlanadigan huquqiy munosabatlardir.

Tadqiqotning maqsadi. O`zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligini, nazariya va amaliyotni tahlil qilish asosida madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratining nazariy, huquqiy va tashkiliy asoslarini aniqlashdan iborat.

Muammoning o`rganilganlik darajasi. Mamlakatimizda madaniy merosni muhofaza qilish sohasidagi qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratining takomillashtirish masalalari mustaqil tadqiqot ob'ekti sifatida ilk marotaba o`rganildi. Mazkur mavzuning ba'zi jihatlari ayrim huquqshunos olimlarning ilmiy asarlari va o`quv adabiyotlarida yoritilgan. Xususan,

G'.A.Abdumajidov, M.E.Abdusalomov, A.T.Allamuratov, Z.S.Ibragimov, O.M.Madaliev, M.Maxbubov, Ye.N.Nikiforova, F.A.Primov, B.X.Po'latov, F.X.Raximov, M.X.Rustamboev, B.S.Salomov, T.A.Umarov, J.X.Abdurahmonxo'jaev va boshqalarning asarlarida muayyan darajada o'rganilgan.

Tarix va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilishning umumiy va individual muammolarini o'rganish bilan ko'plab rus olimlari shug'ullangan:

M. A. Aleksandrova, N. D. Boboedova, M. M. Boguslavskiy, M. V. Vasilyeva, A. K. Vaxitov, A. A. Djambarov, S. G. Dolgov, E. Yu. Egorova, L. R. Klebanov, E. A. Lachina, N. V. Mixaylova, A. N. Panfilov, I. V. Savelyeva, A. P. Sergeev, L. A. Steshenko, N. Yu. Treshchetenkova, L. V. Fedorova va boshqalar.

Biroq, O'zbekiston Respublikasida madaniy meros obektlarini muhofaza qilishga oid qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish masalalari mavzusi shu vaqtgacha maxsus tadqiq etilmagan, alohida monografik tadqiqot olib borilmagan.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1) madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida rivojlanayotgan ijtimoiy munosabatlarni normativ-huquqiy tartibga solish tizimini o'rganish, amaldagi qonun hujjatlaridagi kamchiliklarni aniqlash va uni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

2) madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratining mohiyatini o'rganish, uning predmeti, chegaralari va vazifalarini oydinlashtirish;

3) prokuror nazorati obektlari bo'lgan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi huquqiy munosabatlar sub'ektlarini aniqlash va tizimlashtirish;

4) prokuratura tomonidan aniqlangan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning odatiy buzilishini aniqlash va tasniflash;

5) madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror tekshiruvi davomida aniqlashtiriladigan masalalarni shakllantirish;

6) madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini tashkil etishni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqot davomida tizimli tuzilmaviy, qiyosiy-huquqiy tahlil, mantiqiy, aniq sotsiologik, ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, induksiya va deduksiya, empirik material va statistik ma'lumotlar tahlili, qonun hujjatlarini sharhlash, kuzatuv, maxsus-ilmiy va huquqni qo'llash amaliyotini o'rganish kabi usullardan foydalanilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Birinchi marta madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratining mazmuni va xususiyatlari, uning predmeti va chegaralari ochib berildi, nazorat ob'ektlari doirasi aniqlandi, qonun hujjatlarining tipik buzilishining mualliflik tasnifi belgilandi. Prokuratura organlari faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishni yanada takomillashtirishga qaratilgan yangi ilmiy g'oyalarni shakllantirishga harakat qilindi.

Muallif amaldagi qonunchilikni tizimli tahlil qilish asosida "madaniy meros", "madaniy meros obyekti", "madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish" tushunchalariga o'zi xulosa qilgan ta'riflarni beradi, madaniy meros obyektlarining kompleks tipologik tarkibini taqdim qiladi, bu esa chora-tadbirlarning kompleks xususiyatini belgilaydi. Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish bo'yicha davlat va munitsipal boshqaruvning murakkab ko'p sub'ektli va ko'p bosqichli tizimi, bu boradagi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning murakkab tabiati, shuningdek, ko'p tarkibli madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratining o'ziga xos xususiyati haqida ilmiy qarashlarini bayon etgan.

Ilmiy ishlanmalarni tahlil qilish va prokuror nazorati amaliyotini umumlashtirish asosida muallif madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati obyektlari doirasiga aniqlik kiritdi.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish masalalarini huquqiy tartibga solishning ayrim kamchiliklari aniqlanib, ko'rib chiqilayotgan huquqiy munosabatlarda sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar asoslab berildi.

I. MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISH TO'G'RISIDAGI QONUNLAR IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATINING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI

1.1.O`zbekiston Respublikasida madaniy merosni himoya qilishning nazariy va huquqiy asoslari

Madaniy meros har bir millatni intellektual, ma'naviy-axloqiy va ijodiy shaxsni kamol toptirish, o`zini anglashi uchun fundament, ya`ni asos sifatida xizmat qiladi. U inson hayoti va faoliyatining barcha jabhalariga kirib borgan. Madaniy meros ostida madaniyatning o'tmishdagi ajdodlar tomonidan yaratilib, har bir davlatning madaniyati va o'tmishining ulug`vorligini belgilab beradi.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosini nazorat qilish bo'yicha prokuratura faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini to'g'ri aniqlash va ularni muhofaza qilishni ta'minlovchi sub'ektlar doirasini aniqlash uchun, "madaniy meros" tushunchasining huquqiy va ilmiy ta'riflari to'xtalib o'tish zarur deb hisoblaymiz.

"Madaniy meros" atamasining birinchi marta 1972 yilda YuNESKOning "Umumjahon madaniy va tabiiy merosini muhofaza qilish to'g'risida"gi konventsiyasining 1-moddasida, quyidagicha ta'rif berilgan: "madaniy meros" yodgorliklar: me'morchilik, monumental haykaltaroshlik va rangtasvir asarlari, arxeologik xususiyatga ega elementlar yoki inshootlar, tarix, san'at yoki fan nuqtai nazaridan ajoyib umuminsoniy ahamiyatga ega bo'lgan yozuvlar, g'orlar va elementlar guruhlar; ansambllar - arxitekturasi, birligi yoki landshaft bilan daxldor tarix, san'at yoki fan nuqtai nazaridan ajoyib umuminsoniy ahamiyatga ega bo'lgan alohida yoki birlashtirilgan binolar guruhlar;

Diqqatga sazovor joylar: inson asarlari yoki inson va tabiat uyg'unligida yaratilgan qo'shma ijodlari, shuningdek, tarix, estetika, etnologiya yoki antropologiya nuqtai nazaridan ajoyib umuminsoniy ahamiyatga ega bo'lgan hududlar, shu jumladan arxeologik yodgorliklar.

"Madaniy meros" atamasining mohiyatini ko'p rus tadqiqotchilar "madaniy qadriyatlar" atamasi bolan solishtiradilar. Ya`ni b a`zi olimlar "Madaniy

meros” atamasi o`rniga “Madaniy qadriyat” atamasini ham ishlatgan. Misol uchun, E.V. Medvedev o'zining "Madaniy qadriyatlar davlat huquqiy tartibga solish sub'ekti sifatida" maqolasida “madaniy qadriyatlar” tushunchasiga quyidagicha ta`rif beradi: Ma'lum bir tarixiy davrda, inson hayotining istalgan sohasida erishgan yuksak yutuqlarini aks ettiruvchi noyob ijod namunalari bo'lib, umummilliy yoki umuminsoniy madaniy ahamiyat kasb etuvchi va qonun bilan alohida himoyalangan intellektual mehnatning ashyolari yoki natijalari” deb ta`riflagan².

Rybak K.E. “Me'yoriy tizimdagi muzey (tarixiy-madaniy tahlil)” asarida madaniy merosni moddiy va ma'naviy obyektlar birikmasi sifatida tasvirlagan. “Madaniy meros, - deb yozadi u, - moddiy madaniyat obektlari va joylashuvidan qat'i nazar, inson va tabiatning birgalikdagi ijodi, shuningdek, mahalliy madaniyatlarni saqlash va madaniyat (san'at, fan) uchun umumbashariy qadriyat va madaniy xilma-xillikka bag'rikenglik va inson ijodini rag'batlantirish hamda rivojlantirish uchun muhim bo'lgan ma'naviy madaniyat obektlari majmuidir.³”

Bir qator olimlar yuqoridagi tushunchalarni falsafiy va madaniy nuqtai nazarni ko'rib chiqadilar. A.P. Sergeevning ta'kidlashicha: "Madaniy qadriyatlar - bu umuminsoniy mehnat mahsuli bo'lib, jamiyat uchun muhim bo'lgan, tarixiy, ilmiy, badiiy yoki boshqa madaniy ahamiyat kasb etuvchi, shuningdek turli avlodlar o'rtasida bog'lovchi bo'lib xizmat qiladigan, qonun bilan alohida himoyalangan inson faoliyatining moddiy natijalari hisoblanadi.⁴”

A.A. Kopsergenova o`z asarida madaniy merosi jamiyatning barcha madaniy yutuqlari, uning ijtimoiy xotira arsenalida saqlanib qolgan tarixiy tajribasi yig'indisi sifatida tushuntiradi: “Madaniy merosning mohiyati avvalgi avlodlar tomonidan yaratilgan va madaniy genofondni saqlashda alohida ahamiyatga ega

² Медведев Е.В. «Культурные ценности как предмет государственноправового регулирования» // Юридическая научная библиотека издательства «СПАРК» - 2004., 128-139-bet.

³ Рыбак К.Е. «Музей в нормативной системе (Историко-культурный анализ)» Автореф. Дис. Доктора культ. Наук., 24.00.03, Москва - 2006., 3-bet

⁴ Сергеев А.П. Гражданско-правовая охрана культурных ценностей в СССР. Л.: Издательство Ленинградского университета - 1990.

boʻlgan madaniy taraqqiyotning keyingi rivojlanishiga hissa qoʻshadigan qadriyatlar⁵”.

Biroq, ba'zi olimlar madaniy meros madaniy qadriyatlar va madaniy meros obektlari o'rtasida oraliq pozitsiyani egallaydi, deb hisoblashadi. “Madaniy meros va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi farq shundan iboratki, madaniy meros doimo qadimiylilik xususiyatiga ega. Ushbu tushunchalar o'rtasidagi munosabatni quyidagicha ifodalash mumkin: har bir madaniy qadriyatni madaniy merosga kiritish mumkin emas, ammo madaniy merosga tegishli hamma narsa madaniy qadriyatdir.

A.N. Panfilov madaniy merosining o'ziga xos xususiyatlariga quyidagilarni nisbat beradi⁶.

1. antropogenlik (madaniy qadriyat inson ijodiy faoliyati natijasidir);
2. muayyan jamiyat uchun katta madaniy ahamiyatga egalik qilish (tarixiy, badiiy, ilmiy va boshqalar);
3. haqiqiylik (haqiqiylik boʻlmaganda sub'ekt yoki obyekt oʻz ahamiyatini yoʻqotadi).

“Madaniy meros obyekti” (“tarix va madaniyat yodgorligi”) tushunchasiga ilmiy taʼrif berish muammosi ilmiy tadqiqotlarda bir necha bor koʻrib chiqilgan.

Madaniy meros obektlari sifatida madaniy qadriyatlar o'zlarining xilma-xilligi tufayli turli sabablarga ko'ra maqsadiga qarab tasniflanishi mumkin:

- yer bilan aloqalar (harakatlanuvchi, ko'chmas),
- aylanma quvvati;
- material;
- yaratilish vaqti va joyi;
- muhofaza rejimi.

⁵ Копсергенова А.А. Культурное наследие: философские аспекты анализа: Дис. канд. философ.наук: 09.00.13. Ставрополь - 2008., 184 –bet..

⁶ Панфилов А.Н. Культурные ценности и объекты культурного наследия: проблема унификации понятий (часть 1) // Право и политика, №2 – 2011.

I.G. Boykoga ko'ra, madaniy meros obektlarini boshqa madaniy qadriyatlardan ajratib turadigan asosiy (aniqlovchi) belgilari “ko'chmas mulk” va “ro'yxatga olish”ni o'z ichiga olishi kerak⁷.

Medvedev E.V. “madaniy qadriyat” obektini aniqlash uchun quyidagi xususiyatlarni belgilaydi: "ularning inson faoliyati bilan shartlilik yoki u bilan yaqin munosabatlar; o'ziga xoslik; umumiylik; jamiyat uchun alohida ahamiyatga ega; yoshi; mulkiy xarakterga ega bo'lishi lozim.

Madaniy meros obektlari eng to'liq ta'rif T.B.Sobitov tomonidan berilgan unga ko'ra, Madaniy meros “tarix, arxeologiya, shaharsozlik va arxitektura yodgorliklari, san'at yodgorliklari, hujjatli yodgorliklar va boshqa tarix va madaniyat yodgorliklarini hisoblanadi. Bundan tashqari, mantiqan ajratilib, madaniy boyliklarni ko'char va ko'chmas mulklarga bo'linadi. Muhimlik darajasiga ko'ra, u jahon, milliy va mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlarga bo'lingan⁸.

T.B.Sobitov o'z fikrini davom ettirib, tarix va madaniyat yodgorliklari, ayniqsa, ko'chmas obektlar tarixiy-madaniy qadriyat mavjudligi bilan bir qatorda, ulardan turli maqsadlarda foydalanish imkoniyatlari ham bor. Ular maqsadiga ko'ra quyidagi tarixiy va madaniy yodgorliklarga bo'linadi:

— faqat madaniy va ma'rifiy maqsadlarda hamda fan vazifalarida foydalanish mumkin bo'lgan yodgorliklar;

- faqat muzeylar, madaniy-ma'rifiy va ta'lim tashkilotlari foydalanishi mumkin bo'lgan yodgorliklar;

- funksional maqsadini saqlab qolgan va foydalanish mumkin bo'lgan yodgorliklar;

– funksional va tarixiy ahamiyatini yo'qotgan, tuzatib bo'lmaydigan yo'qotishlarga uchragan obidalar.

⁷ Бойко И.Г. Культурные ценности и объема культурного наследия : проблема унификации понятий // Институт сферы обслуживания и предпринимательства (филиал) Донского государственного университета, Шахты - 2014г.

⁸ Сабитов Т.Р. Понятие и виды культурных ценностей по российскому законодательству // Южноуральский юридический вестник №3. – 2000, 2 va 9-betlar.

Akademik D.S.Lixachev merosning asosiy komponenti sifatida axborot-va vaqtga e'tibor qaratadi. U o'zining "Madaniyat huquqlari deklaratsiyasi" asarida u madaniy merosning quyidagi tarkibiy qismlari sifatida "til, ideallar, udumlar, urf-odatlar, rasm-rusumlar, marosimlar, bayramlar, unutilmas sanalar, folklor, xalq amaliy san'ati va amaliy san'ati; san'at asarlariga urg'u beradi"⁹.

Madaniy meros obektlari orasida quyidagi turlarni ajratib ko'rsatish mumkin: 1. Binolar - tarixiy hodisalarning dalillari saqlanib qolgan tabiiy elementlar yoki sun'iy elementlar bilan birgalikda me'morchilik va muhandislik san'ati asarlari; 2. Komplekslar (ansambllar) - har xil tuzilmalar majmui o'z arxitekturasida farq qiluvchi yo'nalishlar; 3. Ajoyib joylar – arxeologik, estetik, etnografik, tarixiy, badiiy, ilmiy yoki badiiy qimmatini saqlab qolgan ayrim landshaftlar.

Madaniy meros atamasiga UNESCO tomonidan quyidagicha ta'rif berilgan: Madaniy merosga turli xil qadriyatlar, jumladan ramziy, tarixiy, badiiy, estetik, etnologik yoki antropologik, ilmiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan artefaktlar, yodgorliklar, binolar va obidalar guruhi, muzeylar kiradi. U madaniy va tabiiy meros obektlari, obektlari yoki yodgorliklariga kiritilgan moddiy merosni (ko'chma, harakatsiz va suv osti), nomoddiy madaniy merosni (NMM) o'z ichiga oladi. Ta'rif festivallar, bayramlar va boshqalar kabi boshqa madaniy sohalarga tegishli NMMni o'z ichiga olmaydi. U sanoat merosi va g'or rasmlarini qamrab oladi¹⁰. **Ushbu atamaga o'zbek qonunchiligida ta'rif berilmagan.**

O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonuning 4-moddasiga ko'ra, Moddiy madaniy meros obyektlari butun mamlakat tarixi va madaniyati uchun alohida ahamiyatga molik tarixiy, ilmiy, me'moriy, badiiy va memorial qimmatga ega bo'lgan respublika ahamiyatidagi moddiy madaniy meros obyektlari va viloyat, tuman, shahar tarixi va madaniyati uchun alohida ahamiyatga molik tarixiy, ilmiy,

9

¹⁰ Cultural heritage <http://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage>(murojaat sanasi 21.04.2022)

me'moriy, badiiy va memorial qimmatga ega bo'lgan mahalliy ahamiyatdagi moddiy madaniy meros obyektlariga bo'linadi.

Ushbu qonunning 3-moddasida esa, madaniy meros obektlarining turlari ko'rsatilgan unga ko'ra:

ansambllar — tarixan tarkib topgan hududda aniq ko'zga tashlanadigan, atrof manzarasi bilan umumiyliги yoki aloqadorligi tarixiy, arxeologik, me'moriy, estetik yoki ijtimoiy-madaniy qimmatga ega bo'lgan, ijtimoiy, ma'muriy, diniy, ilmiy, o'quv-ta'lim, istehkom, saroy, turarjoy, savdo, ishlab chiqarish va boshqa ahamiyatga molik hamda rassomlik, haykaltaroshlik, amaliy bezak san'ati, me'morchilik asarlari bilan bog'liqlikda alohida yoki o'zaro birgalikda turgan yodgorliklar, imoratlar va inshootlar guruhlarі, shuningdek tarixiy tarhlarning hamda manzilgohlar imoratlarining qoldiqlari, landshaft arxitekturasi va bog'-rog' san'ati asarlari (bog'lar, istirohat bog'lari, xiyobonlar, sayilgohlar);

diqqatga sazovor joylar — inson va tabiat ijodining mushtarak mahsuli, shuningdek tarixiy, arxeologik, shaharsozlik, estetik, etnologik yoki antropologik qimmatga ega bo'lgan hududlar, shu jumladan xalq hunarmandchiligi maskanlari, tarixiy manzilgohlar yoki shaharsozlik tarhi markazlari va tarixiy (shu jumladan harbiy) voqealar, yodgorliklar, atoqli tarixiy shaxslarning hayoti bilan bog'liq bo'lgan imoratlar, xotira joylari, tabiiy landshaftlar, shuningdek ko'hna shaharlar, shahristonlar, manzilgohlar, qarorgohlar imoratlarining madaniy qatlamlari, qoldiqlari, marosimlar bajo etiladigan joylar;

yodgorliklar — tarixiy, ilmiy, badiiy yoki o'zgacha madaniy qimmatga ega bo'lgan ayrim imoratlar, binolar va inshootlar, ular bilan bog'liq bo'lgan rassomlik, haykaltaroshlik, amaliy bezak san'ati asarlari hamda shu imoratlar, binolar va inshootlarning tarixan tarkib topgan hududlari, shuningdek memorial uylar, kvartiralar, qabristonlar, maqbaralar va ayrim qabrlar, monumental san'at asarlari, fan va texnika (shu jumladan harbiy texnika) obyektlari, antropologiya, etnografiya, numizmatika, epigrafika, kartografiya, fotografiya materiallari, kinofilmlar, audio-, video yozuvlar hamda boshqa jismlardagi yozuvlar, adabiyot va san'at asarlari, arxiv, qo'lyozma va chizma hujjatlar, qadimgi qo'lyozma

kitoblar, harf terish usulida chiqarilgan dastlabki kitoblar, nodir va noyob nashrlar, notalar, muqaddas buyumlar va memorial xususiyatga ega bo'lgan ashyolar, tosh haykallar, qoyaga o'yib solingan tasvirlar, arxeologiya yodgorliklari;

madaniy meros obyektlari — moddiy va nomoddiy madaniy meros obyektlari;

moddiy madaniy meros obyektlari — tarixiy, ilmiy, badiiy yoki o'zgacha madaniy qimmatga ega bo'lgan ansambllar, diqqatga sazovor joylar va yodgorliklar;

nomoddiy madaniy meros obyektlari — tarixiy, ilmiy, badiiy yoki o'zgacha madaniy qimmatga ega bo'lgan urf-odatlar, xalq ijodiyoti (so'z, raqs, musiqa, tomosha san'ati), shuningdek ular hamda xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'ati bilan bog'liq bilimlar, ko'nikmalar, asbob-anjomlar, artefaktlar, madaniy makonlar.

Yuqoridagi ta'rifdan ko'rinib turibdiki, madaniy meros obekti quyidagi xususiyatlarga ega:

1. muayyan madaniy qadriyatni ifodalaydi.
2. ko'chmas mulk obekti (ayrim hollarda ko'char mulk obekti);

Huquqiy adabiyotlarda madaniy meros obektlarining ushbu ikki xususiyatini ko'rib chiqishga e'tibor qaratilgan.

Ikkinchi muhim masala, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 4 oktyabrdagi 846-son qarori bilan tasdiqlangan Moddiy madaniy merosning ko'chmas mulk obektlari Milliy ro'yxati tasdiqlangan.

"Ko'chmas mulk" atamasining huquqiy ta'rifi O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 83-moddasi 2-bandida mavjud bo'lib, unga ko'ra, ko'chmas mulk jumlasiga yer uchastkalari, yer osti boyliklari, binolar, inshootlar, ko'p yillik dov-daraxtlar va yer bilan uzviy bog'langan boshqa mol-mulk, ya'ni belgilangan maqsadiga nomutanosib zarar yetkazmagan holda joyini o'zgartirish mumkin bo'lmaydigan obyektlar kiradi.

22.12.2000 yildagi O'zbekiston Respublikasining "Davlat kadastrlari to'g'risidagi" qonunining talablariga muvofiq uning davlat kadastrini ro'yxatga olish tartibini belgilab beradi.

Ko'chmas mulk to'g'risidagi qonun hujjatlarida mavjud bo'lgan "bino", "inshoot" atamalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.12.2018 yildagi 1060-sonli ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori bilan tartibga solinadi.

Unga ko'ra, **bino** — funksional maqsadiga qarab odamlar yashashi yoki bo'lishiga va har xil turdagi ishlab chiqarish jarayonlarini bajarishga mo'ljallangan, yopiq hajmni tashkil etuvchi tayanch, to'sma yoki har ikkala maqsadga xizmat qiluvchi konstruksiyalardan iborat qurilish tizimi;

inshoot — har xil turdagi ishlab chiqarish jarayonlarini bajarishga, materiallar, buyumlar, asbob-uskunalarni saqlashga, odamlarning vaqtincha bo'lishiga, odamlar, yuklar va boshqa narsalarni olib o'tishga mo'ljallangan, tayanch, to'sma yoki har ikkala maqsadga xizmat qiluvchi konstruksiyalardan iborat, yer tepasida, yer yuzasida va yer ostida hajmli, yassi yoki chiziq tarzida joylashgan qurilish tizimi.

Shunday qilib, "madaniy meros" ko'p qirrali tushuncha bo'lib, mavjud ta'riflarning barcha xilma-xilligi bilan birga, u hali ham butunlay bir ma'noli emas. Uning ta'rifining umumiy nazariy rivojlanishi bilan va tuzilmalar, amalda yuqoridagi yondashuvlar, obektlar va turlar orasidagi chegaralar noaniqligicha qolmoqda.

Insoniyatning ko'p asrlik sivilizatsiya taraqqiyoti madaniy merosni asrab-avaylash va ko'paytirish zarurligini ko'rsatdi. Bu jamiyat hayotining eng muhim jihatlaridan biri va uzluksiz jarayon bo'lib, faollik, maqsadga muvofiqlik va boshqaruvni talab qiladi.

1.2. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilishga oid qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratining predmeti, chegaralari va vazifalari

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati umumiy nazoratning ajralmas qismi hisoblanadi.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati predmeti "Prokuratura to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining qoidalariga muvofiq belgilanishi kerak.

Ushbu qonunning 4-moddasiga binoan qonunlarning ijrosi ustidan nazoratning predmeti: Vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar hamda vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarining harbiy qismlari, harbiy tuzilmalari, hokimlar va boshqa mansabdor shaxslar tomonidan qonunlarning ijro etilishi, shuningdek ular tomonidan qabul qilinayotgan hujjatlarning O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga muvofiqligi hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 42-moddasida har kimga ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g'amxo'rlik qiladi, deb belgilanagan bo'lsa, 49-moddasiga ko'ra, fuqarolar O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga majburdirlar. Madaniyat yodgorliklari davlat muhofazasidaligi ko'rsatilgan.

Shunday qilib, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga rioya etilishini nazorat qilish, birinchi navbatda, inson huquqlariga rioya etilishi ustidan nazoratni o'z ichiga oladi.

Biroq, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida shaxsiy huquq va erkinliklar, siyosiy huquqlar va iqtisodiy-ijtimoiy huquqlar haqida boblar bo'lsada, insonning madaniy huquqlari to'liq yoritib berilmagan.

O'zbekiston konstitutsiyaviy huquq fanida, xorijiy manbalardan farqli o'laroq, madaniy inson huquqlarini tahlil qilishga yetarlicha e'tibor berilmaydi. Konstitutsiyaviy huquqda inson va fuqaroning asosiy huquq va erkinliklari institutini o'rganayotganda ham madaniy huquqlar yetarlicha qamrab olinmagan.

Ayrim huquqshunoslar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy huquqlarni mustaqil guruhlarga ajratmaydilar. Ularni turdosh huquqlarning yagona blokida ko'rib chiqib, "ijtimoiy-iqtisodiy huquq va erkinliklar" kategoriyasidan foydalanib, ushbu kategoriyaga iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni kiritishadi¹¹.

T. E. Melnik ta'kidlashicha, madaniy huquqlarga ijtimoiy huquqlar prizmasi orqali qarash kerak. Ushbu maqomda madaniyat sohasidagi inson huquqlari aniq ijtimoiy huquqlar qonunchiligidagi rivojlanish mantiqiga bo'ysunishi kerak¹².

B.S.Ebzeev fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy huquq va erkinliklarini moddiy mazmuni va ijtimoiy maqsadiga qarab quyidagilarga ajratish mumkin, deb yozadi: a) mehnat huquqlari, shu jumladan mehnat qilish, dam olish, moddiy ta'minot erkinligiga bo'lgan huquqlar, ular pirovard natijada fuqaroning mehnat qilish huquqi va burchini amalga oshirishi natijasidir; b) ijtimoiy va madaniy huquqlar-ta'lim olish, uy-joy olish, madaniyat yutuqlaridan foydalanish, ilmiy, texnika va badiiy ijod erkinligini o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan huquqlar; v) mulk huquqi va merosxo'rlik, tadbirkorlik erkinligi kabi huquqlar¹³.

T. Ya. Xabrieva va V. E. Chirkinlar madaniy huquqlarni o'z ichiga olgan ko'pgina ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar anglo-sakson huquqi mamlakatlarida sub'ektiv ma'noda huquqlar deb hisoblanmaydi, ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar guruhining o'ziga taalluqli, deb ta'kidlaydilar¹⁴.

¹¹ Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право Российской Федерации: учебник. 3-е изд. М., 2003. С. 278—288-бет.

¹² Мельник Т. Е. Концепция развития законодательства о культуре // Концепции развития российского законодательства под ред. Т. Я. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова. М., 2010. 382-бет.

¹³ Эбзеев Б. С. Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации: монография. 2-е изд. М., 2017. 175-бет.

¹⁴ Хабриева Т. Я., Чиркин В. Е. Теория современной конституции. М., 2005. 167-бет.

M. A. Krasnov va V. A. Kryajkovlar madaniy huquqlar - bu har bir insonning madaniy ne'matlarning to'liq ko'lamidan, ya'ni o'z madaniy va ijodiy ehtiyojlarini qondirish uchun tashkilotlar, boshqa yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan taqdim etiladigan shart-sharoitlar va xizmatlardan erkin foydalanishining davlat tomonidan kafolatlangan imkoniyati ekanligini madaniy boyliklarga, shu jumladan davlat kutubxonasi, muzeylari, arxiv fondlari, boshqa kolleksiyalarda joylashgan madaniy boyliklarni madaniy faoliyatning barcha sohalarida birlashtirish deb ta'kidlaydilar.¹⁵

E. V. Sazonnikova fuqaroning madaniy sohadagi konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarga ijod erkinligi; madaniy hayotda ishtirok etish; madaniy qadriyatlar va madaniy muassasalardan erkin foydalanish; ona tilidan foydalanish; ta'lim, milliy o'zlikni saqlash, so'z, vijdon, e'tiqod erkinligi; madaniy maqsadlarda birlashish imkoniyatini aloqador deb hisoblaydi¹⁶.

A. N. Morozovaning ta'kidlashicha, madaniy huquqlar shaxs va fuqaro konstitutsiyaviy huquqning mustaqil instituti bo'lib, jamiyatning madaniy hayoti sohasidagi jamoat munosabatlarini qamrab oladi va huquqiy tartibga solishga mustaqil predmet bo'la oladi. Jamiyatning madaniy hayotida, madaniy huquqlar moddiy ma'naviy ne'matlardan foydalanishga bo'lgan da'volar va madaniy erkinliklar - cheklangan davlat aralashuvi bilan o'z qobiliyatlarini amalga oshirish sifatida qaraladi¹⁷.

O'zbekiston Respublikasi tomonidan 28.12.1995 yilda ratifikatsiya qilingan "Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risida"gi xalqaro paktning 15-moddasida insonning madaniy huquqlarini ta'minlash borasida ishtirokchi davlatlarga quyidagi majburiyatlarni yuklagan:

- a) madaniy hayotda ishtirok etish;
- b) ilmiy taraqqiyot va uni amalda qo'llash natijalaridan foydalanish;

¹⁵ *Краснов М. А., Кряжков В. А.* Толковый словарь конституционных терминов и понятий. М., 2006 303-бет.

¹⁶ *Сазонникова Е. В.* Наука конституционного права России и концепт «культура»: вопросы теории и практики: дис. д-ра юрид. наук. М., 2012. С. 148-бет.

¹⁷ *Морозова А. Н.* Конституционноправовые гарантии участия граждан в культурной жизни российского общества: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005. С. 8—9-бет.

s) o'zi muallif bo'lgan har qanday ilmiy, adabiy yoki badiiy mehnat bilan bog'liq holda yuzaga keluvchi moddiy va ma'naviy manfaatlar himoyasidan foydalanish.

Bayon qilinganlarga ko'ra, inson va fuqaroning madaniy huquqlari guruhiga quyidagi huquq va erkinliklar kiradi:

1) asosiy madaniy huquqlar: ijod erkinligi, bilim olish huquqi, madaniy qadriyatlardan foydalanish huquqi, madaniy muassasalardan foydalanish huquqi, jamiyatning madaniy hayotida erkin ishtirok etish huquqi, o'z ona tilidan foydalanish, o'z ona tilini erkin tanlash huquqi. muloqot, ta'lim, o'qitish va ijod tili, o'qitish va ilmiy tadqiqotlar erkinligi huquqi;

2) boshqa madaniy huquqlar: shaxsiy madaniy o'ziga xoslik huquqi, gumanitar va badiiy ta'lim huquqi, madaniyat sohasidagi mulk huquqi, madaniyat sohasida tashkilotlar, muassasalar va korxonalar yaratish huquqi, madaniyat sohasidagi jamoat birlashmalari, xorijiy mamlakatlarda madaniy faoliyat huquqi.

Endi madaniy meros sohasida davlat organlari tomonidan qonunlar hujjatlariga rioya qilinishi ustidan nazorat predmetiga to'xtalsak.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bilan bog'liq munosabatlarni huquqiy tartibga solishda O'zbekiston Respublikasi hukumati va boshqa ijro etuvchi hokimiyat organlarining normativ-huquqiy hujjatlari muhim rol o'ynaydi. "Madaniy meros obektlarining muhofaza qilish to'g'risida" Qonunining ko'plab qoidalari zarur vakolatlarga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasi hukumati va ijroiya organlarining normativ-huquqiy hujjatlarini qabul qilishni talab qiladi. Kerakli normativ-huquqiy hujjatlarning yo'qligi ushbu qonunni uzoq vaqt davomida qo'llashni imkonsiz qildi.

Prokuror nazorati faoliyatining ushbu sohasining ahamiyati O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining tegishli farmoyishlarida bir necha bor qayd etiladi.

Misol uchun, Bosh prokurorining 2017 yil 24 noyabrdagi "Ijtimoiy-iqtisodiy qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 166-sonli buyrug'ining 7.1.-bandida "ijtimoiy islohotlarni amalga

oshirishga qaratilgan qonunchilik ijrosi ustidan nazorat nazorat tadbirlarida madaniy meros ob`ektlari va arxitektura yodgorliklarini qo`riqlash hamda tarixiy, badiiy, milliy, ilmiy va madaniy obidalarni saqlashga alohida e`tibor qaratilsin” deb ko`rsatilgan.

Shu bilan birga, prokuror nazorati ostidagi organlar va shaxslar tomonidan qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorat alohida ahamiyatga ega.

Noqonuniy normativ-huquqiy hujjatlar, tartibga solinmagan ijtimoiy ahamiyatga molik munosabatlar mamlakatda qonuniylik va huquq-tartibotga tahdid solishi hamda fuqarolar huquqlarining buzilishiga olib keladi.

Qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati chegaralari to'g'risidagi masala, birinchi navbatda, “Prokuraturasi to'g'risida” Qonunning 23-moddasi asosida hal qilinadi. Unga ko`ra, xo`jalik faoliyatiga va boshqa faoliyatga prokurorning bevosita aralashishiga, shuningdek idoraviy boshqaruv va tekshiruv organlarining vazifalarini bajarishiga yo`l qo'yilmaydi. Shunday qilib, O`zbekiston Bosh prokurorining 2017 yil 24 noyabrdagi “Ijtimoiy-iqtisodiy qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini yanada takomillashtirish to`g`risida”gi 166-sonli buyrug`ining 11.6-bandida “Sohadagi nazorat faoliyatini mahalliy ijro hokimiyati, huquqni muhofaza qilish va nazorat organlari bilan hamkorlikda tashkil etishga e`tibor qaratilsin. Prokuratura organlarining ushbu organlar faoliyatiga noqonuniy aralashuviga yoki ularga yuklatilgan vazifa va funksiyalarni ijrochi sifatida ijrosiga yo`l qo`yilmasin.”- deb belgilangan.

Tekshiruvlar o'tkazishda davlat nazorati (nazorati) organlari maxsus vakolatlar doirasida cheklanadi, prokuror esa nazorat faoliyatini amalga oshirishda universal vakolatlarga ega.

Shunday qilib, prokuror madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to`g`risidagi qonun hujjatlarining ijrosi yuzasidan tekshirish o`tkazayotganda yer, shaharsozlik qonunchiligi, tabiatdan foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish to`g`risidagi qonun hujjatlari va boshqalar talablariga rioya etilishini tekshirishga haqli. Bundan tashqari, prokuror davlat nazorati (nazorati) organlariga nisbatan qonun buzilishlariga nisbatan ko`proq javob choralariga ega.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati predmeti va chegaralarini ko'rib chiqib, prokuratura organlarining jamoatchilik bilan aloqalar sohasidagi o'rganilayotgan nazorat faoliyatining asosiy vazifalarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

- madaniy meros obektlariga kirish nuqtai nazaridan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan madaniyat sohasidagi fuqarolarning huquqlarini himoya qilish;

- O'zbekiston Respublikasining xalqaro majburiyatlarini hisobga olgan holda, Jahon madaniy merosining bir qismi bo'lgan O'zbekiston Respublikasining madaniy merosini saqlash sohasidagi davlat va jamoat manfaatlarini himoya qilish;

- nazorat qilinadigan organlar va shaxslar faoliyatida hamda ular tomonidan madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarning qonuniyligini ta'minlash;

- madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati organlari faoliyatida qonuniylikni ta'minlash;

- madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, oldini olish va ularga chek qo'yish, aybdorlarni qonun hujjatlarida belgilangan javobgarlikka tortish, yetkazilgan zararining o'rnini qoplash va buzilgan huquqni tiklash choralarini ko'rish.

Yuqoridagi asosiy vazifalar ro'yxati to'liq emas va ko'rib chiqilayotgan jamoatchilik bilan aloqalar sohasidagi vaziyatning o'zgarishiga qarab tuzatilishi mumkin.

Bugungi kunda tarix va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish sohasidagi jamoatchilik munosabatlarining ijtimoiy ahamiyatini inobatga olgan holda, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini faoliyat sohasi sifatida belgilash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati predmeti haqida quyidagi xulosaga kelish mumkin: Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi

qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati predmeti O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga rioya qilishdir.

Respublika madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bilan bog'liq inson va fuqaroning huquq va erkinliklariga rioya qilish, O`zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi xalqaro shartnomalarni amalga oshirish nuqtai nazaridan, 2001 yil 30 avgustdagi O`zbekiston Respublikasi madaniy merosi obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi va 13.10.2009 yildagi "Arxeologiya merosi obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi qonun amalga oshirilishi, obektlarni muhofaza qilish bo'yicha huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi boshqa qonunlarga rioya qilinishini ustidan nazoratni ta`minlash hisoblanadi.

1.3. Madaniy meros obyektlarini prokuror nazorati obykti sifatida muhofaza qilish sohasidagi huquqiy munosabatlar subyektlari

Prokuror tomonidan nazorat qilinadigan organlar va shaxslarning to'liq ro'yxati "Prokuratura to'g'risida" Qonunning 20 va 24-moddalarida keltirilgan.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati obektlari bo'lib, tarix va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish jarayonida yuzaga keladigan jamoat munosabatlarning ishtirokchisi bo'lgan prokuror tomonidan nazorat qilinadigan organlar va shaxslar hisoblanadi.

Madaniy meros obektlari ham boshqaruv munosabatlari obektlari, ham mulkiy munosabatlar obektlari (ko'chmas mulkning alohida turi). Biroq madaniy meros obektlariga egalik qilish, ulardan foydalanish va ularni tasarruf etish jarayonida vujudga keladigan mulkiy munosabatlar ko'p jihatdan tarix va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish talablari bilan cheklanadi. Mulkdorlarning, ijarachilarning madaniy meros obektlariga nisbatan o'z huquqlarini amalga oshirishi ularning yodgorliklarni muhofaza qilish bo'yicha majburiyatlarini bajarishi bilan bog'liq. Bundan tashqari, madaniy meros obektlari yer, shaharsozlik, tabiiy resurslar va ekologik munosabatlar obektlari bo'lishi mumkin.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha davlat-huquqiy faoliyat huquqning himoya funksiyasiga, ham qonunning o'zi, ham davlatning huquqni muhofaza qilish faoliyatiga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, tarixiy va madaniy merosni asrab-avaylash haqida g'amxo'rlik qilish har kimning burchidir.

Madaniy meros obektlarini davlat-huquqiy muhofazasi jamoat munosabatlarning ushbu sohasida qonuniylik va tartibni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bu tarix va madaniyat yodgorliklarini saqlashga yordam beradi¹⁸.

¹⁸ Михайлова Н. В. Государственно-правовая охрана историко-культурного наследия России во второй половине XX века. - 51 - 54-betlar.

“Muhofaza” tushunchasi madaniy meros obyektlariga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlarda alohida huquqiy ma’no sifatida, huquqiy tartibga solish mexanizmidagi maxsus uslub sifatida hamda ularning qonuniy xulq-atvorini ta’minlaydigan barcha huquqiy vositalarning yig’indisi ma’nosida qo’llaniladi. madaniy meros obyektlariga egalik qilish, ulardan foydalanish, ularni tasarruf etish sohasidagi huquqiy munosabatlar ishtirokchilari, qonun ijodkorligi faoliyatidagi kamchiliklarni bartaraf etishga, buzilgan huquqbuzarliklarni tiklashga qaratilgan tarix va madaniyat yodgorliklarining holatiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin bo’lgan turli xo’jalik faoliyati turlari; huquqbuzarlarga nisbatan jazo choralarini qo’llash vakolatiga ega davlat organlari madaniy merosni muhofaza qilish munosabatlarining subekti hisoblanadi¹⁹.

O`zbekiston Respublikasi Madaniy merosi obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi qonunining qoidalarini tahlil qilish madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha huquqiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan quyidagi huquqiy choralarni aniqlashga imkon beradi.

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning buzilishi natijasida fuqarolarning huquqlarini himoya qilish;

- madaniy meros obektlarini aniqlash va hisobga olish, ularning hududlari chegaralarini belgilash (qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda) - ushbu harakatlar va ularni amalga oshirish paytida chiqarilgan zarur huquqiy hujjatlar natijasida moddiy olam obekti maxsus huquqiy rejim - madaniy meros obekti;

- madaniy meros obektlarini saqlash, bu madaniy meros obektining jismoniy xavfsizligini va tarixiy-madaniy qiymatini saqlashni ta'minlashga qaratilgan amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan chora-tadbirlar majmui sifatida qaralishi kerak.

Madaniy meros obektini saqlash madaniy meros obektini konservatsiya qilish, ta'mirlash, restavratsiya qilish, zamonaviy foydalanish uchun moslashtirishni o'z ichiga olishi mumkin. Jismoniy xavfsizligini ta'minlashning

¹⁹ Работкевич А.В. Нормативное обеспечение деятельности по охране объектов культурного наследия. 2 – 3-бетлар.

iloji bo'lmagan arxeologik meros ob'yektlari uchun arxeologik ashyolarni to'liq yoki qisman olib qo'yish va keyinchalik ularni muzey fondiga topshirish bilan qutqaruv arxeologiya ishlari ko'zda tutiladi;

- tarixiy muhitda obektning xavfsizligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish zonalarini belgilash. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish zonolari obekt yoki bir nechta obektlar bilan bog'liq bo'lgan hududda belgilanadi. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish zonolari chegaralarida erdan foydalanish, shaharsozlik va xo'jalik faoliyatining boshqa turlari bo'yicha cheklashlar belgilanadi;

- madaniy meros obektlarining muomalasi sohasida ularning xavfsizligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan, madaniy meros obektlarini xususiylashtirishning alohida tartibini o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan maxsus talablarni belgilash va ularga rioya qilish;

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha tadbirlarni davlat va boshqa moliyalashtirish.

Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish turli sub'ektlar, birinchi navbatda, davlat tuzilmalari, shuningdek, fuqarolar, davlat va nodavlat tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi.

Shunday qilib, davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari madaniy meros obektlarini O'zbekiston Respublikasining ko'p millatli xalqi manfaatlari va fuqarolarning huquqlarini qonunda belgilangan vakolatlari doirasida himoya qiladilar.

Madaniy meros obektlarini davlat muhofaza qilish sohasida davlat nazoratini amalga oshiruvchi vakolatli ijroiya organi bugungi kunda o'z hududiy boshqarmalariga ega bo'lgan Turizm va madaniy meros vazirligi huzuridagi Madaniy meros agentligidir²⁰.

Madaniy meros obektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish, kadastr va kartografiya ko'chmas mulkni kadastr ro'yxatidan o'tkazish, madaniy meros

²⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.02.2022 yildagi "Turizm, madaniy meros va sport sohaslarida davlat boshqaruvini takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-75-sonli farmoni

obektlari bo'lgan ko'chmas mulk obektlariga bo'lgan huquqlarni ro'yxatga olish, tegishli cheklovlar, og'irliklarni ro'yxatga olish va yerdan foydalanish sohasida davlat nazorati sohasida davlat boshqaruvini Davlat Soliq qo'mitasi huzuridagi Kadastr agentligi amalga oshiradi.

“Madaniy merosi obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida”gi Qonunning 8-moddasiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi “O'zarxiv” agentligi O'zbekiston Respublikasining Milliy arxiv fondida turgan madaniy meros hujjatli obyektlarini o'ziga berilgan vakolatlar doirasida hisobga olinishi, muhofaza qilinishi va ulardan foydalanilishini amalga oshiradi.

Shuningdek, mazkur Qonunning 9-moddasida, mahalliy davlat hokimiyati organlari o'zlariga berilgan vakolatlar doirasida o'z hududlarida joylashgan madaniy meros obyektlarini aniqlaydilar hamda ularni hisobga oladilar, muhofaza qiladilar, asraydilar va ulardan foydalanadilar, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi qonunchilikning ijro etilishini ta'minlaydilar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va jamoat birlashmalarini madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, asrash, targ'ib qilish va ulardan foydalanish tadbirlarini o'tkazishga jalb etadilar.

Fuqarolar va yuridik shaxslarning madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish faoliyatiga quyidagilar kiradi:

- madaniy meros obektlariga mualliflik huquqi egalari sifatida fuqarolar va yuridik shaxslardan kelib chiqadigan qonun hujjatlarida nazarda tutilgan taqiqlar va majburiyatlarga rioya qilish va ularni bajarish;

- jismoniy va yuridik shaxslarning madaniy meros obyektlarini aniqlash, hisobga olish va saqlash, shuningdek, jamoatchilik bilan munosabatlarning ushbu sohasida buzilgan huquqlarini himoya qilishga qaratilgan tadbirlarda ishtiroki.

Shunday qilib, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish deganda qonun hujjatlariga muvofiq belgilangan, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, shuningdek, yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan, ma'muriy-huquqiy va madaniy meros obektlarini

aniqlashga qaratilgan kompleks, idoralararo, ko'p sub'ektli chora-tadbirlar tizimi tushunilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining har kimning tarix va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish haqida g'amxo'rlik qilish majburiyati to'g'risidagi qoidalariga rioya qilish uchun madaniy meros obektlarini saqlash va ulardan foydalanish zarur.

Hozirgi vaqtda yuridik shaxslar madaniy meros obektlariga nisbatan turli huquqlarga ega. Bundan tashqari, tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlarda yoki madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish zonalari chegaralarida joylashgan yer uchastkalarida turli subyektlar tomonidan xo'jalik faoliyati faol amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konsitutsiyasining 118-moddasida, O'zbekiston Respublikasi hududida qonunlarning aniq va bir xilda ijrosi ustidan nazoratni O'zbekiston Respublikasining Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar amalga oshirishi belgilangan. Shuningdek, "Prokuraturasi to'g'risida" Qonunning 20-moddasining so'zma-so'z talqin qilsak, prokuror boshqaruv organlari va tijorat va notijorat tashkilotlari rahbarlari tomonidan qonunlarning ijrosini nazorat qilish huquqiga ega, deb to'xtamga kelsak bo'ladi. Biroq, xuddi shu qonunning 22-moddasiga binoan, prokuratura nazoratni amalga oshirishda ayni mas'ul davlat organlarining vazifalarini bajarmaydi. Amalda ko'pincha madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida davlat nazoratini amalga oshiruvchi organlar o'z vazifalarini bajarmayotgani yoki yetarlicha vakolatga ega emasligi ma'lum bo'ladi, bu esa prokuratura organlarining aralashuvi zarurligiga olib keladi.

Madaniy merosi obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi qonunga ko'ra, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha davlat nazorati - madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi amaldagi qonun hujjatlari talablari buzilishining oldini olish, aniqlash va ularga chek qo'yishga qaratilgan faoliyat hisoblanadi.

Ushbu Qonunning 10-moddasi 2-qismida, Madaniy meros obyektlarini davlat tomonidan muhofaza qilish-tarixiy-madaniy qimmatga ega bo'lgan obyektlarni davlat hisobiga olish, hamda Moddiy madaniy meros obyektlarining

davlat kadastrini va Nomoddiy madaniy meros obyektlarining ro'yxatini yuritish; madaniy meros obyektlarining ilmiy va ilmiy-texnik tadqiq etilishini rivojlantirish; madaniy meros obyektlarini tarixiy-madaniy ekspertizadan o'tkazish; moddiy madaniy meros obyektlari muhofaza tegralarining loyihalarini ishlab chiqish; moddiy madaniy meros obyektlari joylashgan yerlarda hamda ularga tutash hududlarda yer qazish, yer tuzish, qurilish, melioratsiya, xo'jalik ishlari va boshqa ishlarni, moddiy madaniy meros obyektlarini asrash bo'yicha ishlarni amalga oshirish, shuningdek moddiy madaniy meros obyektlarida ilmiy va ilmiy-texnik tadqiqotlar o'tkazish uchun ruxsatnomalar berish; alohida tartibga solinishi lozim bo'lgan va moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish bilan bog'liq shaharsozlik faoliyati obyektlarining chegaralarini belgilash; moddiy madaniy meros obyektlarida muhofaza belgilarini o'rnatish; madaniy meros obyektlari holatining monitoringini amalga oshirish ekanligi qayd etilgan.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish ustidan davlat nazoratining predmeti, birinchidan, majburiy talablarga rioya qilish, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish, ulardan foydalanish, targ'ib qilish, tarix va madaniyat yodgorliklariga kirishni ta'minlash, madaniy meros obektlari hududi chegaralarida faoliyatni amalga oshirish, yer uchastkalaridan foydalanish rejimi, shuningdek, madaniy meros obekti hududi chegaralarida shaharsozlik qoidalariga rioya qilish; ikkinchidan, madaniy meros obektining xavfsizligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarning nazorat qilinadigan sub'ektlar tomonidan amalga oshirilishida o'z aksini topadi.

“Madaniy meros agentligi to'g'risida”gi Vazirlar Mahkamasining 15.10.2021 yildagi 649-sonli qarori bilan tasdiqlangan Nizom²¹ning 18-bandiga ko'ra, Agentlik davlat organlari va boshqa tashkilotlar faoliyatida moddiy madaniy meros sohasidagi qonunchilik talablariga rioya etilishini o'rganish; qonunbuzilish holatlarini, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish hamda aybdor mansabdor shaxslarga nisbatan tegishli choralar

²¹ “Madaniy meros agentligi to'g'risida”gi Vazirlar Mahkamasining 15.10.2021 yildagi 649-sonli qarori bilan tasdiqlangan Nizom

ko'rish to'g'risida ko'rib chiqilishi majburiy bo'lgan taqdimnomalar kiritish; moddiy madaniy meros sohasidagi qonunchilik hujjatlari buzilishiga yo'l qo'ymaslik haqida mansabdor shaxslarni yozma ravishda ogohlantirish va ijro etilishi majburiy bo'lgan ko'rsatmalar berish; o'z vakolati doirasida ma'muriy javobgarlikni keltirib chiqaradigan holatlar yuzasidan ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risida bayonnomalar tuzish va uni qonunda belgilangan tartibda sudga yuborish;

Ko'rib chiqilayotgan jamoatchilik munosabatlari sohasiga kelsak, prokuraturaning davlatda qonunlarni amalga oshirish mexanizmidagi o'ziga xos pozitsiyasi davlat nazorati va nazorati imkoniyatlarini o'n barobar oshirishga "imkoniyat beradi" degan mavjud nuqtai nazarga qo'shilish mumkin. chunki qonuniylik bo'yicha mutaxassis bo'lgan holda, prokuror qonun hujjatlarida belgilangan maqsadlardan chetlanishlarga mohirona munosabatda bo'lgan holda, madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha o'z faoliyatini huquqiy kursda davom ettirishi mumkin²².

Nazorat organlarining imkoniyatlaridan foydalanish prokuratura organlarining nazorat salohiyatini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish kabi davlat boshqaruvi sohasida tor ixtisoslikning mavjudligi nazorat organlariga prokurorlarni qiziqtirishi mumkin bo'lgan katta miqdordagi ma'lumotlarni kuzatish imkonini beradi.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish ustidan davlat nazorati vakolatlarini kengaytirishga qaratilgan ushbu o'zgartishlarning qabul qilinishi bilan prokuratura organlari zimmasiga ko'rilayotgan jamoatchilik bilan aloqalar sohasida prokuror nazorati yuki kamayishi mumkin. Endilikda prokuratura organlari ko'proq e'tiborni madaniy meros obektlarini davlat nazorati, saqlash, muhofaza qilish, foydalanish, targ'ib qilish va davlat muhofazasi ustidan davlat nazorati orqali qonunlar ijrosini nazorat qilishga qaratishi mumkin.

²² Казарина А. Х. С. Теоретические и прикладные проблемы прокурорского надзора за исполнением законов экономической направленности. -265-бет.

Madaniy merosni muhofaza qilish sohasidagi huquqiy munosabatlar sub'ektlari to'g'risidagi masalani ko'rib chiqishni yakunlab, quyidagi xulosaga kelish mumkin.

Madaniy meros obektlarining kompleks tipologik tarkibi ularni asrab-avaylash bo'yicha chora-tadbirlarning kompleks xususiyatini, shuningdek, davlat boshqaruvi va ularni muhofaza qilishni huquqiy tartibga solishning tarmoqlararo tizimini belgilaydi, bu esa, o'z navbatida, prokuratura faoliyatining tarmoqlararo va ko'p obyektli xususiyatini belgilashi kerak. madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosini nazorat qilish.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha jamoatchilik bilan aloqalarni boshqarishning tarmoqlararo tizimi ayrim hollarda idoralararo nizolarga, turli boshqaruv sub'ektlari harakatlarining nomuvofiqligiga olib keladi, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlarining buzilishiga olib keladi. tarix va madaniyat yodgorliklarining haqiqiy holati. Ushbu salbiy holatlarni bartaraf etish vositalaridan biri madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati O'zbekiston xalqlarining hozirgi va kelajak avlodlari manfaatlari yo'lida madaniy merosini saqlashning eng muhim vositasidir. Qonun ustuvorligini ta'minlash uchun ularga xos bo'lgan vakolatlar va huquqiy vositalardan foydalanish imkoniyati qonun, qonun ustuvorligini birligi va mustahkamlash, inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlarini himoya qilish. madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish davlat va munitsipal boshqaruvi tomonidan yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish imkonini beradi.

II. MADANIY MEROS OBYEKTLARINI MUHOFAZA QILISH SOHASIDA PROKUROR NAZORATINI AMALGA OSHIRISHNING XUSUSIYATLARI

2.1. O`zbekiston Respublikasida prokuratura tomonidan aniqlangan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi odatiy qoidabuzarliklar va prokurorning nazorat hujjatlari

Qonuniylik holatini tahlil qilish madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi huquqbuzarliklar sezilarli darajada ko'pligini ko'rsatadi. Buni tarix va madaniyat yodgorliklarini davlat muhofazasi bo'yicha prokuratura statistikasi ma'lumotlari hamda Bosh prokuratura va quyi prokuratura organlari tomonidan qonunlar ijrosi yuzasidan o'tkazilgan tekshirishlar materiallari tasdiqlaydi.

Prokuratura organlari tomonidan o'tkazilgan tekshirishlar materiallaridan ko'rinib turibdiki, madaniy meros obyektlarini hisobga olish va yagona davlat reestriga kiritish to'g'risidagi qonun hujjatlari talablari ko'p hollarda bajarilmagan.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi va quyi turuvchi prokuraturalar tomonidan o'tkazilgan tekshirishlar natijasi bo'yicha aniqlangan qonun buzilishi holatlarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1) Madaniy meros obektlarini hisobga qo'yish, kadastr hujjatlarini ishlab, davlat reestriga olish qoidalarini buzish.

O'zbekiston Respublikasi bo'yicha madaniy meros obekti sifatida 8208 ta obekt ro'yxatga olingan bo'lsa, shundan 651 ta obekt kadastr qilinmagan, 298 ta obekt davlat kadastr yagona tizimiga kiritilmagan, 4047 ta obektga muhofaza belgisi o'rnatilmagan, 6291 muhofaza tegralari belgilanmagan.

Vaholanki, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.07.2002 yildagi "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bilan tasdiqangan Nizomning 11-bandiga ko'ra, madaniy meros obyektlarining kadastr madaniy meros obyektlarining jug'rofiy joylashishi haqidagi ma'lumotlarni; madaniy meros obyektlarining miqdoriy va sifat tavsiflari hisobini; miqdoriy va qiymat jihatidan hisobini o'z ichiga oladi. Madaniy meros obyekti tavsifi nomi;

tipologik mansubligi; manzili; zamonaviy foydalanilishi; tarixiy ma'lumotlar; yodgorlikning dastlabki qiyofasini o'zgartirgan qayta qurishlar va yo'qotishlar; ilmiy-tarixiy va badiiy ahamiyati; asosiy bibliografiya, arxiv manbalari, ikonografik material; texnik holati; muhofaza qilish tizimi; muhofaza qilish toifasi; muhofaza qilishga qabul qilinganligi to'g'risidagi hujjatning sanasi va tartib raqami; muhofaza zonasi chegaralari; balans bo'yicha mansubligi; muhofaza hujjatining sanasi va tartib raqami (majburiyatlar); arxeologiya yodgorligi uchun: sanasi, eng muhim topilmalar ro'yxati va tavsifi; tarix yodgorliklari uchun: sanasi, marmar lavhada matnlar mavjudligi va o'rnatilgan vaqti; arxitektura yodgorliklari uchun: sanasi, rejalashtirilishi, kompozitsion-makon tuzilmasi va konstruksiyalarning o'ziga xosligi, fasad va interyerlar bezagi xususiyati, rang-tasvir, haykaltaroshlik, amaliy san'at mavjudligi, qurilish materiali, asosiy o'lchamlari; monumental san'at yodgorliklari uchun: muallifi va sanasi, kompozitsion yechimi xususiyatlari, matnlar, material, texnika, hajmi; madaniy meros obyektining ijtimoiy, ilmiy-tarixiy va badiiy ahamiyatiga umumiy baho berishdan iborat bo'ladi. 14-bandida, "Madaniy merosning ko'chmas obyektlariga huquqlar yer uchastkalari (shu jumladan muhofaza zonalarini)ning naturada belgilangan va mustahkamlangan chegaralari mavjud bo'lgan taqdirda binolar va inshootlarning davlat yer kadastrini va davlat kadastrini olib boruvchi organlarda kadastr ro'yxatidan o'tkaziladi. Yer uchastkasi chegaralarining burilish nuqtalari qoziqli belgilari yo'qolgan taqdirda ular o'sha joyda yer uchastkasi chegaralarining burilish nuqtalari o'rnatilgan holda dala geodeziya o'lchamlari o'tkazilgan yoki tegishli ko'lamdagi fotografiya ma'lumotidan foydalanilgan holda yer uchastkalari ajratish materiallari bo'yicha tiklanadi".- deb qayd qilingan.

Ushbu holatda prokuror "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 40-moddasiga ko'ra, qonun buzilishi, uning kelib chiqish sabablari va bunga imkoniyat yaratib berayotgan shart-sharoitlarni bartaraf etish to'g'risidagi taqdimnomani qonun buzilishini bartaraf etish vakolatlariga ega bo'lgan organga yoki mansabdor shaxsga kiritadi.

Taqdimnoma darhol ko‘rib chiqilishi va ko‘rilgan chora-tadbirlar to‘g‘risida bir oylik muddat ichida prokurorga yozma ravishda ma’lum qilinishi lozim. Taqdimnoma kollegial organ tomonidan ko‘rib chiqiladigan hollarda majlis kuni haqida prokurorga ma’lum qilinadi va u majlisda ishtirok etishga haqlidir.

2) Madaniy meros obektlari tegralarida noqonuniy qurilmalar qurilishi, madaniy meros obektlarining noqonuniy ravishda buzib tashlanishi.

O‘tkazilgan nazorat tadbirlarida respublika bo‘yicha jami 108ta madaniy meros obektida 146 ta noqonuniy qurilma qurilganligi aniqlandi²³.

Tadbirlar natijasi bo‘yicha madaniy meros obektlari hududida qurilgan 7 ta noqonuniy qurilma buzdirilgan.

Jumladan, Surxondaryoda “Zartepa” (I-V asrlar), “Karvontushdi” (I-VI), “Ismoiltepa” (I-VIII) va “Manguzartepa” (I-IV), Qashqadaryoda “To‘rtko‘ltepa” (I-VI) arxeologiya obekti, Xorazmda “Qibla tozabog‘” (XIX) arxitektura yodgorligi hududidagi noqonuniy qurilmalar buzdirildi. Qayd etilishicha, 71 ta obektda qurilgan 76 ta noqonuniy qurilmani buzdirish yuzasidan mutasaddi idoralar tomonidan yozma ko‘rsatmalar berilgan. Bundan tashqari, 44 ta madaniy meros obektidagi 63 ta noqonuniy qurilmalarni buzdirish yuzasidan sudlarga da‘vo arizalari kiritilgan.

Xususan, Termiz tumanida joylashgan “Manguzartepa” arxeologiya yodgorligi (I-IV asr) ustiga uyali aloqa operatori tomonidan noqonuniy o‘rnatilgan antenna qurilmalarini buzdirish bo‘yicha sudga da‘vo arizasi kiritilgan.

Ta’kidlanishicha, noqonuniy qurilma qurgan 26 nafar shaxs ma’muriy javobgarlikka tortildi.

Vaholanki, O‘zbekiston Respublikasi “Meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonunning 24-moddasiga ko‘ra, moddiy madaniy meros obyektlarining mulkdorlari bo‘lgan yuridik va jismoniy shaxslar: moddiy madaniy meros obyektining tashqi va ichki ko‘rinishini moddiy madaniy meros obyektining pasportiga kiritilgan muhofaza mazmuni ma’lumotlariga

²³ 108ta madaniy meros obektida 146ta noqonuniy qurilma aniqlandi. <https://kun.uz/uz/news/2022/05/13/108ta-madaniy-meros-obektida-146ta-noqonuniy-qurilma-aniqlandi> (murojaat qilingan sana:28.05.2022)

muvoqif holda saqlash; moddiy madaniy meros obyektlari joylashgan yerlarda hamda ularga tutash hududlarda yer qazish, yer tuzish, qurilish, melioratsiya, xo'jalik ishlari va boshqa ishlarni amalga oshirish uchun O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligining ruxsatnomasini olish; alohida muhofaza qilinadigan tarixiy-madaniy hududlarni saqlab turish tartibotini ta'minlash; moddiy madaniy meros obyektining mulkdori tomonidan belgilanadigan shartlardagi moddiy madaniy meros obyektining hamma uchun ochiqligi talablarini albatta bajargan holda ularning asralishini ta'minlashga majburlar.

Ushbu talablarni bajarmaganlik uchun ma'muriy va fuqarolik-huquqiy javobgarlik belgilangan.

Misol uchun, O'zbekiston Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 64-moddasida moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish qoidalarini buzish uchun ma'muriy javobgarlik belgilangan, ya'ni "Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish qoidalarini buzish, — fuqarolarga bazaviy hisoblash miqdorining o'ttiz baravaridan ellik baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa — ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi. Davlat muhofazasiga olingan moddiy madaniy meros ko'chmas mulk obyektlarining qo'riqlanadigan tegralarida, alohida muhofaza qilinadigan tarixiy-madaniy hududlarda, shu jumladan o'zining tarixiy-madaniy qimmatiga ko'ra Umumjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan hududlarda va ularning qo'riqlanadigan tegralarida moddiy madaniy meros obyektlari hisoblanmagan binolar, inshootlar hamda boshqa obyektlarni belgilangan tartibda ruxsatnoma olmasdan qurish yoki buzish, — fuqarolarga bazaviy hisoblash miqdorining ellik baravaridan yuz baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa — yuz baravaridan yuz ellik baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki o'n besh sutkagacha ma'muriy qamoqqa olishga sabab bo'ladi.

"Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 39-moddasiga ko'ra, prokuror ma'muriy javobgarlikka oid ish qo'zg'atish vakolatiga ega ekanligi belgilangan bo'lsa, MjKning 275-moddasida, prokurorning ma'muriy javobgarlik to'g'rida

ish ko`rilishi ustidan nazorat olib borish jarayonida - ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ish qo'zg'atishga; ish materiallari bilan tanishib chiqishga; ish yuritish vaqtida organlar (mansabdor shaxslar)ning harakatlari qonuniyligini tekshirishga; ishni ko'rib chiqishda qatnashishga; ishni ko'rib chiqish vaqtida vujudga kelgan masalalar xususida iltimosini bayon etishga, xulosalar berishga; ma'muriy huquqbuzarliklar uchun tegishli organlar (mansabdor shaxslar) ta'sir ko'rsatish choralarini to'g'ri qo'llanganligini tekshirishga; ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan qabul qilingan qarorga yoki shikoyat yuzasidan chiqarilgan qarorga protest keltirishga vakolatli ekanligi belgilab qo'yilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 190-moddiga ko'ra, agar mulkdor o'ziga qarashli tarix va madaniyat yodgorligiga xo'jasizlarcha munosabatda bo'lsa va uning yaxshi saqlanishini ta'minlamasa, zimmasida yodgorliklarni saqlash vazifasi bo'lgan davlat organlari mulkdorni yodgorlikka xo'jasizlarcha munosabatda bo'lishni to'xtatish haqida ogohlantiradilar. Agar mulkdor ushbu talabni bajarmasa, tegishli organlarning da'vosiga ko'ra sud yodgorlikni olib qo'yish haqida qaror chiqarishi mumkin, bu yodgorlik davlat mulkiga o'tadi. Olib qo'yilgan tarix va madaniyat yodgorligining qiymati mulkdorga kelishuvda belgilangan, nizo chiqqan taqdirda esa — sud tomonidan belgilangan miqdorda to'lanadi. Kechiktirib bo'lmaydigan hollarda tarix va madaniyat yodgorligini olib qo'yish haqidagi da'vo oldindan ogohlantirmasdan ham qo'zg'atilishi mumkin.

Bu holatda esa, prokuror "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 41-moddasiga ko'ra, davlat manfaatlarini ko'zlab noqonuniy qurilmalarni buzdirish uchun sudga da'vo arizasini kiritadi. Prokuror arizalari uchun davlat boji undirilmaydi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 51-moddasida, ariza bergan prokuror da'vogarning barcha protsessual huquqlaridan foydalanadi va barcha protsessual majburiyatlarini o'z zimmasiga oladi, bundan kelishuv bitimi yoki mediativ kelishuv tuzish huquqi va sud xarajatlarini to'lash majburiyati mustasno.

Prokuror bergan arizasidan butunlay yoki qisman voz kechish, boshqa shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun o'zi arz qilgan talablar bo'yicha sudga tushuntirishlar berish, ish mazmuni yuzasidan, shuningdek ishning muhokamasi vaqtida kelib chiqqan ayrim masalalar bo'yicha o'z fikrini bayon etish, sud hujjati ustidan protest keltirish huquqiga ega.

Agar da'vogar rozi bo'lmasa, prokuror o'zi arz qilgan talablarning asosini yoki predmetini o'zgartirishga, qo'shimcha talablar bildirishga, da'vo talablarining miqdorini ko'paytirishga yoxud kamaytirishga haqli emas.

Prokuror tomonidan da'vogarning huquqlarini himoya qilish uchun taqdim etilgan da'vodan da'vogarning voz kechishi, agar bu uchinchi shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga daxl qilmasa, da'vo arizasini (arizani) ko'rmasdan qoldirishga olib keladi.

Prokurorning boshqa shaxs manfaatlarini himoya qilish uchun taqdim etgan o'z da'vosidan (arizasidan) voz kechishi, ushbu shaxsni ishni mazmunan ko'rib chiqishni talab qilish huquqidan mahrum etmaydi.

3) Madaniy meros obektlari binolariga tashqi reklamalar o'rnatilib, madaniy meros obektlarining fasad qismi ko'rimsiz holatga keltirilgan.

Bosh prokuratura xabariga ko'ra²⁴, Prokuratura idoralari tomonidan mutasaddi idoralar bilan birgalikda 5 ta qadimiy shaharda joylashgan 1000 dan ortiq madaniy meros obektida reklama va axborot ko'rsatkichlari o'rnatilishi qonuniyligi o'rganildi. Unda qonunchilik talablariga zid ravishda 72 ta obektlarga 121 ta reklama o'rnatilgani aniqlangan. Buxoroda 27 ta madaniy meros obektida 50 ta, Samarqandda 25 ta obektda 45 ta, Toshkent shahrida 18 ta obektda 24 ta, Xivada 2 ta obektda 2 ta reklama banneri o'rnatilgan. Xususan, Buxoro shahrida joylashgan noyob arxitektura yodgorligi toifasiga kiruvchi XIX asrga oid "Ibrohim Oxund" madrasasida 6x3 o'lchamdagi "Go'zallik saloni" reklama banneri o'rnatilib, obektning tarixiy ko'rinishi to'liq yopib qo'yilgan. Poytaxtdagi XX

²⁴ Madaniy meros obektlarida 120 dan ortiq reklama bannerlari o'rnatilgani aniqlandi. <https://kun.uz/uz/news/2022/05/27/madaniy-meros-obektlarida-120-dan-ortiq-reklama-bannerlari-ornatilgani-aniqlandi> (Murojaat sanasi:28.05.2022)

asrga oid “Bahor” restorani binosida 7x9 oʻlchamdagi “Bilyard va restoran” reklama banneri oʻrnatilib, bino tarixiy koʻrinishi koʻrimsiz holatga keltirilgan. Oʻrganishlar davomida 53 ta obektda noqonuniy oʻrnatilgan 99 ta reklama bannerlari olib tashlanishi taʼminlanib, madaniy meros obektlari koʻrinishi asl holatiga qaytarilgan. 19 ta obektda noqonuniy oʻrnatilgan 22 ta reklama bannerini olib tashlash yuzasidan mutasaddi shaxslarga yozma koʻrsatmalar berilgan.

Vaholanki, “Reklama toʻgʻrisida”gi Qonunning 20-moddasi 5-qismida, “Tashqi reklamani moddiy madaniy meros obyektlarida, yoʻl belgilarida va svetoforlarda, ularning tirgaklarida yoki harakatni tartibga solib turuvchi boshqa har qanday qurilmalarda, shuningdek dov-daraxtlarni payhon qilish va tutash hududdagi obodonlashtirish vositalarini buzish yoʻli bilan joylashtirish taqiqlanadi.”- deb belgilangan.

Yuqoridagi Qonun talablarini bajarmaganlik uchun Oʻzbekiston Respublikasi MJtKning 178¹-moddasining 2-qismi bilan maʼmuriy javobgarlik belgilangan, yaʼni fuqarolar va mansabdor shaxslar tomonidan notoʻgʻri reklama berganlik, tashqi reklamani joylashtirish tartibiga rioya qilmaganlik yoki aksilreklama berishdan bosh tortganlik, xuddi shuningdek reklama qilinishi qonunchilik bilan taqiqlangan mahsulotni reklama qilganlik — bazaviy hisoblash miqdorining besh baravaridan yetti baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab boʻladi. Ushbu huquqbuzarlikni maʼmuriy jazo chorasi qoʻllanilganidan keyin bir yil davomida takror sodir etish — azaviy hisoblash miqdorining yetti baravaridan oʻn besh baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab boʻladi.

4. Madaniy meros obektlari joylashgan hududlar jismoniy va yuridik shaxslarga tadbirkorlik faoliyati va boshqa maqsadlar uchun ajratib berilgan yoki auksionga qoʻyilgan.

Madaniy meros inspeksiyasi hamda Madaniy meros agentligining maʼlum qilishicha²⁵, 2022-yil 17-yanvardagi Buxoro viloyatida xizmat tekshiruvi

²⁵ <https://daryo.uz/2022/02/08/yunesko-umumjahon-merosi-obyektlari-royxatiga-kirishi-kutilayotgan-chor-bakr-majmuidagi-yer-noqonuniy-auksionga-qoyilgan/>

o'tkazilishi natijasida Buxoro tumani "Shergiron" MFY hududida joylashgan davlat muhofazasiga olingan "Chor Bakr" (majmuasi) madaniy meros obyektining muhofaza tegralarida yer uchastkalari ijaraga va mulk huquqi asosida noqonuniy elektron onlayn-auksionga qo'yilgani aniqlangan.

Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi Toshkent viloyatidagi "Kultepa", Buxoro viloyatidagi "Vardonze yodgorligi" va Toshkent shahridagi "Quloqtepa (Quloqlitepa)" arxeologiya merosi obyektlarining muhofaza qilinishi, saqlanishi va ulardan foydalanishda qonunchilikka rioya etilishi holatlarini o'rgandi. Bu haqda agentlik axborot xizmati [xabar qildi](#)²⁶.

Qayd etilishicha, o'rganishlar ayrim tuman hokimlari va idoralarining mas'ul xodimlari sohaga oid qonunchilik ijrosini yetarli ta'minlamaganligi, zimmalaridagi vazifalar ijrosiga loqaydlik bilan munosabatda bo'lish orqali qonun hujjatlari talablarini buzish holatlariga yo'l qo'yganligini ko'rsatgan.

Xususan, Madaniy meros agentligi tomonidan arxeologiya merosi obyektlarini muhofaza qilish va ularni asrash borasidagi vazifalar lozim darajada bajarilmagan. Oqibatda yuqoridagi obyektlar hokimliklarning qarorlari bilan tadbirkorlarga berib yuborilgan. Ularning muhofaza hududlarida qurilish ishlari amalga oshirilgan yoki qishloq xo'jaligi mahsulotlari ekilib katta qismi yo'q qilingan.

Jumladan, Toshkent shahar hokimining 2015-yilgi qarori bilan fuqaro B.Inag'omovga Yunusobod tumanidagi "Quloqtepa (Quloqlitepa)" arxeologiya merosi obyektini muhofaza hududidan "otalar choyxonasi" qurish uchun 0,06 ga yer maydoni ajratib berilgan. Oqibatda davlat manfaatlariga 6,5 milliard so'm zarar yetkazilgan. Nazorat ishlari yetarli amalga oshirilmaganligi bois ushbu arxeologiya merosi obyektlariga jiddiy shikast yetkazilgan.

Shuningdek, Toshkent viloyati Parkent tumani sobiq hokimi "Kultepa" arxeologiya yodgorligi hududini qaror asosida tadbirkorlik subyektiga berib yuborgan. Tadbirkor tomonidan obyektning 2 gektar qismi g'isht quyish uchun

²⁶ Madaniy meros obyektlariga yetkazilgan katta zarar yuzasidan Turizm vazirligiga taqdimnoma kiritildi. <https://daryo.uz/2022/05/08/madaniy-meros-obyektlariga-yetkazilgan-katta-zarar-yuzasidan-turizm-vazirligiga-taqdimnoma-kiritildi/> (murojaat qilingan sana: 28.05.2022)

buzilib, davlat manfaatlariga 1 trillion 587,6 milliard so‘m miqdorida zarar yetkazilgan.

Buxoro viloyati Shofirkon tumanidagi “Vardonze yodgorligi” arxeologiya merosi obyektining muhofaza hududi tuman hokimining qarori bilan 124 gektardan 76 gektarga qisqartirilib, tumandagi “To‘ymurod Xolmurod o‘g‘li” fermer xo‘jaligiga yaylov sifatida berib yuborilgan. Fermer xo‘jaligi mansabdor shaxslari hududda yer qazish, yer tuzish, ekin ekish va melioratsiya ishlarini amalga oshirgani oqibatida uning madaniy qatlami buzilib, saksovul o‘simliklari va tarixiy ashyolar nobud bo‘lgan hamda davlat manfaatlariga 26,7 milliard so‘m miqdorida zarar yetkazilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 75-moddasiga ko‘ra, Tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar jumlasiga tegishli yuridik shaxslarga doimiy foydalanishga berilgan moddiy madaniy meros obyektlarining yerlari kiradi. Mazkur yerlarda ularning belgilangan maqsadiga zid bo‘lgan har qanday faoliyat taqiqlanadi.

Moddiy madaniy meros obyektining o‘zgartirilishi mumkin bo‘lmagan o‘ziga xos xususiyatlarini va uning tarixiy muhitini saqlab qolish maqsadida unga tutash hududda muhofaza zonalari, imoratlar qurishni va xo‘jalik faoliyatini tartibga solish zonalari, muhofaza etiladigan tabiiy landshaft zonalari belgilanadi.

Tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlarni ajratish va ulardan foydalanish, ularga tutash hududlarda muhofaza zonalarini, imoratlar qurishni va xo‘jalik faoliyatini tartibga solish zonalarini, muhofaza etiladigan tabiiy landshaft zonalarni belgilash va ularni muhofaza qilish tartibi qonunchilikda belgilanadi.

Shu kabi, Qonunning 33-moddasiga ko‘ra, tarixiy manzilgoh hududi doirasida shaharsozlik, xo‘jalik faoliyati va boshqa faoliyat moddiy madaniy meros obyektlari va mazkur manzilgohning boshqa qimmatli xususiyatlarini saqlab qolish sharti bilan amalga oshirilmog‘i lozim.

Moddiy madaniy meros obyektlarini, shuningdek tarixiy-madaniy yoki tabiiy qimmatga ega bo‘lgan boshqa obyektlarni saqlab qolish maqsadida tarixiy

manzilgohlarda qonunchilikka muvofiq shaharsozlik faoliyatini tartibga solishning alohida tartibi belgilab qo'yiladi.

Tarixiy manzilgohlarda shaharsozlik faoliyatini tartibga solishning alohida tartibi madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi tegishli organning hamda arxitektura-shaharsozlik faoliyatini tartibga solish sohasidagi davlat boshqaruvi organlarining nazorati ostida o'tkaziladigan moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish bo'yicha izchil va o'zaro bog'liq tadbirlar tizimidan iborat. Alohida tartib tarixiy-me'moriy, tarixiy-shaharsozlik, arxiv va arxeologiya tadqiqotlari asosida tarixiy manzilgoh hududi chegaralarida tarixiy-madaniy qimmatga ega bo'lgan yer uchastkalarida joylashgan, ham saqlanib qolgan, ham yo'qotilgan mazkur tarixiy manzilgohning rivojlanish bosqichlarini ko'rsatuvchi barcha shaharsozlik elementlari va inshootlarini asoslagan holda tarixiy-madaniy tayanch rejasini tuzishni, binolar hamda inshootlarning o'lchamlari va nisbatlariga, avtomobillar turadigan joylarni, reklamalar va lavhalarni joylashtirishni taqiqlash va cheklashlarga hamda moddiy madaniy meros obyektlarini saqlash uchun zarur bo'lgan boshqa cheklashlarga taalluqli shaharsozlik reglamentini o'z ichiga oladi.

“Prokuratura to'g'risida”gi Qonunning 38-moddasiga binoan, prokuror qonunga zid hujjatni o'zgartirish yoki bekor qilish yohud qonunga muvofiqlashtirish uchun protest keltirish huquqiga ega.

Qonunga zid bo'lgan hujjatga nisbatan protestni prokuror ana shu hujjatni qabul qilgan organga yoki yuqori turuvchi organga keltiradi. Mansabdor shaxsning noqonuniy qaroriga nisbatan ham xuddi shunday tartibda protest keltiriladi.

Protest kelib tushgan vaqtdan boshlab o'n kunlik muddatdan kechiktirmay ko'rib chiqilishi shart. Qonunbuzarlikni darhol bartaraf etish talab qilingan alohida hollarda prokuror protestni ko'rib chiqishning qisqartirilgan muddatini belgilashga haqli. Protestni ko'rib chiqish natijalari to'g'risida uch kunlik muddat ichida prokurorga yozma ravishda ma'lum qilinadi.

Protest kollegial organ tomonidan ko'rib chiqiladigan hollarda majlis kuni haqida prokurorga ma'lum qilinadi va u majlisda ishtirok etishga haqlidir.

Protest shu hujjatni qabul qilgan organ (mansabdor shaxs) yoki yuqori turuvchi organ (mansabdor shaxs) tomonidan rad etilganda, shuningdek protest qonunda belgilangan muddat ichida ko‘rib chiqilmagan taqdirda, prokuror ana shu hujjatni g‘ayriqonuniy deb e‘tirof etish to‘g‘risidagi ariza bilan sudga murojaat etishga haqli. Sudga ariza protest rad etilganligi to‘g‘risidagi xabar olingan paytdan boshlab yoki protestni ko‘rib chiqish uchun qonunda belgilangan muddat o‘tganidan keyin bir oylik muddat ichida berilishi mumkin.

Prokuror tomonidan sudga ariza berilishi protest keltirilgan hujjatning amal qilishini ariza sudda ko‘rib chiqilgunga qadar to‘xtatib qo‘yadi.

5) Muzeylardagi madaniy meros obektlarining talon-toroj qilinishi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida o‘tkazilgan yig‘ilishda turizmni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega muzeylar faoliyatini samarali tashkil etish masalasi muhokama qilingan²⁷.

Ma‘lum qilinishicha, o‘tkazilgan tekshirishlarda respublika bo‘yicha 14 ta muzeyda 3 mingdan ziyod nodir va noyob madaniy boyliklar talon-toroj qilingani aniqlangan.

Jumladan, Buxoro davlat muzeyida jami 31,5 milliard so‘mlik 81 ta madaniy boyliklar qalbakilariga almashtirib qo‘yilgani aniqlangan. “Ichan-Qal’a” davlat muzey fondida jami 101 ta muzey ashyolari asliga to‘g‘ri kelmasligi ma‘lum bo‘ldi.

Umuman, 30 yilda madaniy meros obektlariga yetkazilgan zarar miqdori 4 trillion so‘mdan oshgan.

Vaholanki, O‘zbekiston Respublikasi “Muzeylar to‘g‘risida”gi Qonuning 16-moddasida milliy muzey fondining davlatga tegishli qismi tarkibiga kiritilgan muzey ashyolari va muzey kolleksiyalari operativ boshqarish huquqi asosida davlat muzeylariga, boshqa davlat muassasalariga biriktirib qo‘yiladi.

Milliy muzey fondining davlatga tegishli qismi tarkibiga kiritilgan muzey ashyolari va muzey kolleksiyalarini operativ boshqarish topshirilgan davlat

²⁷ O‘zbekistondagi muzeylardan 3 mingdan ortiq noyob madaniy boyliklar talon-toroj qilingan.
<https://kun.uz/uz/news/2022/04/27/30-yilda-madaniy-meros-obektlariga-yetkazilgan-zarar-miqdori-4-trln-somdan-oshgan>

muzeylari, boshqa davlat muassasalari: muzey ashyolari va muzey kolleksiyalarining jisman but saqlanishi hamda xavfsizligini; muzey ashyolari va muzey kolleksiyalari bilan bog'liq hisobga olish hujjatlarining — yuritilishi hamda but saqlanishini; muzey ashyolari va muzey kolleksiyalaridan ilmiy, madaniy, ma'rifiy hamda ta'lim — maqsadlarida foydalanilishini ta'minlashi shart.

“Prokuratura to'g'risida”gi Qonunning 39-moddasiga ko'ra, Prokuror mansabdor shaxs yoki fuqaro tomonidan sodir etilgan qonun buzilishining xususiyatiga qarab jinoyat ishi, ma'muriy yoki intizomiy javobgarlik to'g'risida ish qo'zg'atish haqida qaror chiqaradi.

Shu bois, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining tegishli moddalari bilan jinoyat ishi qo'zg'atilishi lozim.

Demak, huquqbuzarlik - qonunda belgilangan javobgarlikni (jinoyat, ma'muriy va fuqarolik huquqi) keltirib chiqadigan aybli noqonuniy harakat yoki harakatsizlikdir.

Uzoq vaqt davomida madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun huquqiy javobgarlik choralari jinoyat qonunchiligida nazarda tutilgan yengil jazo choralariga sabab bo'lgan.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 132-moddasi dispozitsiya va sanksiyalari 16.02.2022 yilga qadar “Davlat muhofazasiga olingan moddiy madaniy meros obyektlarini qasddan nobud qilish, buzish yoki ularga shikast yetkazish ko'p miqdorda zarar yetkazilishiga sabab bo'lsa, —eng kam oylik ish haqining ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yuz oltmish soatdan to'rt yuz sakson soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki bir yildan uch yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Davlat muhofazasiga olingan tarix yoki madaniyat yodgorliklarini qasddan nobud qilish, buzish yoki ularga shikast yetkazish ko'p miqdorda zarar yetkazilishiga sabab bo'lsa, — eng kam oylik ish haqining ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yuz oltmish soatdan to'rt yuz sakson soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki bir yildan uch yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Etkazilgan moddiy zarar uch karra miqdorida qoplangan taqdirda, ozodlikni cheklash va ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo qoʻllanilmaydi”. degan talablar bilan cheklangan.

16.02.2022 yilgi oʻzgarishlarga koʻra, ushbu moddaga 2-qism bilan toʻldirilib, “oʻsha harakatlar: a) takroran yoki xavfli retsivist tomonidan; b) koʻp miqdorda zarar yetkazgan holda; v) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib sodir etilgan boʻlsa,—bazaviy hisoblash miqdorining uch yuz baravaridan besh yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi”. degan qoʻshimchalar kiritilgan.

2.2. Madaniy merosni muhofaza qilishga oid qonunlarning ijrosi ustidan prokuror tomonidan o`kaziladigan tekshirish metodikasining xususiyatlari.

Prokurorning faoliyati murakkab va ko'p bosqichli. Uni amalga oshirishning maqsadlari qonun bilan belgilanadi. O`zbekiston prokuraturasi o'z faoliyatini qonun ustuvorligini ta'minlash, birlik, inson va fuqaroning huquq va erkinliklarini, shuningdek jamiyatning qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish maqsadida amalga oshiradi.

Bir tomondan, prokuror tekshiruvi qonun buzilishlarini aniqlash usuli bo`lib, Muayyan sohada qonuniylik holati va sodir etilgan qonun buzilishlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lgan prokuror mavjud ma'lumotlarning haqiqatga mos kelishini tekshirish zarurligi to'g'risida qaror qabul qiladi. Bundan tashqari, tekshirish natijalari prokurorga sodir etilgan huquqbuzarliklarni to'xtatishga, aybdorlarni javobgarlikka tortishga, buzilgan huquqlar, erkinliklar va qonuniy manfaatlarni tiklashga eng samarali yordam beradigan ta`sir choralari tanlash imkonini beradi.

Prokurorning qonunlar ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirishda vakolatlaridan foydalanish samaradorligini belgilovchi asosiy nuqta bu tekshirishlarni tashkil etish hisoblanadi. Bir tomondan, prokuror tekshiruvi qonun buzilishlarini aniqlashning asosiy usuli bo'lsa, ikkinchi tomondan, qonunlarni aniq va bir xilda ijro etish bo'yicha prokurorning vakolati sifatida qaralishi mumkin²⁸.

Prokuror tekshirishining metodi deganda, Biz ma'lum bir sohada qonunlarning ijrosini buzish holatlarini aniqlash, shuningdek, olingan natijalarni baholash va prokuror tomonidan aniqlangan qonunbuzarliklar uchun javob berish uchun tegishli choralarni tanlashga qaratilgan harakatlarni eng samarali tashkil etish, tayyorlash va bajarish bo'yicha dalillarga asoslangan tavsiyalar to'plamini tushunish lozim²⁹.

²⁸ Методика и тактика проведения прокурорской проверки : учебное пособие / под ред. О. Н. Коршуновой. - СПб., 2014. – 5-бет.

²⁹ Методика и тактика проведения прокурорской проверки : учебное пособие / под ред. О. Н. Коршуновой. - СПб., 2014. – 13-бет.

O'zbekiston Respublikasi "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunining 20-23-moddalari prokurorga qonunlar ijrosi ustidan tekshirish o'tkazish huquqini beradi.

Rus olimlari tekshirish o'tkazishni ham bir qancha bosqichlarga bo'ladi. Masalan, O.Korshunovning fikricha³⁰, prokuror tekshirish faoliyatining quyidagi bosqichlarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir:

- tekshirishga tayyorgarlik: tekshirish predmeti, obektlari, vaqti va joyini, ishtirokchilar doirasini aniqlash, reja tuzish;

- tekshirish faoliyatini amalga oshirish (tekshirishning asosiy qismi);

- olingan ma'lumotlarni baholash va prokuror ta'sir choralarini (shu jumladan prokuror nazorati hujjatlarini) tanlash.

Shu bilan birga, prokuror tekshiruvining tayyorgarlik bosqichiga quyidagilar ham kiradi: tekshirish o'tkazish uchun asoslarni belgilash; ma'lum bir nazorat obektida oldingi tekshiruvlar materiallarini, tekshirilayotgan obekt faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni, shuningdek Bosh prokurorning buyruqlarini, uning o'rinbosarlari va viloyat va shahar prokurorlarining ko'rsatmalarini o'rganish; Davlatning tegishli faoliyat sohaslarida, tekshirish mavzusi bo'yicha uslubiy qo'llanmalar va tavsiyalar; tekshirish o'tkazish metodologiyasi va taktikasini aniqlash, tekshirishga jalb qilingan mutaxassislarni tanlash, shuningdek tekshirish rejasini tuzish.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati maqsadli, kompleks va yo'naltirilgan bo'lishi mumkin.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi ayrim masalalar bo'yicha qonunlar ijrosi yuzasidan maqsadli tekshiruvlar o'tkaziladi. Masalan, madaniy meros obektlari hududlari to'g'risidagi ma'lumotlarni davlat ko'chmas mulk kadastriga kiritish bo'yicha qonunlar talablariga rioya etilishini tekshirish; madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish zonalari chegaralari to'g'risidagi ma'lumotlarni hududiy rejalashtirish hujjatlariga kiritilishi va boshqalar.

³⁰ Прокурорская проверка. Методика и тактика проведения: учебное пособие / под ред. О. Н. Коршуновой. - СПб., 2019. – 12-бет

Kompleks tekshiruvlar madaniy meros obyektlarini muhofaza qilishga doir munosabatlarni huquqiy tartibga solishning butun doirasini qamrab oladi. tekshirishning mumkin bo'lgan ko'plab yo'nalishlarini, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha munosabatlar ishtirokchilarining turli xil sub'ekt tarkibini hisobga olgan holda, kompleks tekshiruvlar prokurorlardan katta sa'y-harakatlarni talab qiladi va birgalikda tekshirish kabi shakllari bilan birlashtirilishi mumkin, ya'ni davlat nazorati organlari mutaxassislarini jalb qilgan holda.

Qonun hujjatlari ijrosini yuqoridan pastgacha kuzatib borish zarur bo'lsa, yagona huquqiy munosabatlar bitta bo'lim doirasida yakuniy tekshirishlar o'tkaziladi. Bunday tekshiruvlarni o'tkazish qonunlarni amalga oshirishning yaxlit ko'rinishini shakllantirish zarurati tug'ilgan hollarda qo'llanadi. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar talablariga rioya etilishini yakuniy tekshirishlar Bosh prokuratura tomonidan davlat va boshqaruvning barcha darajalarida amalga oshirilishi mumkin.

A.Smironovning fikricha³¹, prokuror tekshirishini o'tkazishning quyidagi bosqichlari mavjud.

Tekshirishga tayyorgarlik ko'rish bosqichidagi uslubiy tavsiyalarning umumiy mazmuni:

- ijrosi prokuror tomonidan tekshirilishi kerak bo'lgan qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning to'liq to'plamini ishlab chiqish va o'rganish;

– tekshirilayotgan obektning huquqiy holatini tasdiqlovchi hujjatlarni (qonunlar, nizomlar, nizomlar va boshqa hujjatlar) o'rganish;

— tekshirilayotgan obekt faoliyatining turlari va mazmunini ochib beruvchi hujjatlar;

— fuqarolarning shikoyat va arizalarini o'rganish natijalari bo'yicha ob'yektdagi qonuniylik holatini dastlabki tahlil qilish;

mansabdor shaxslar, oldingi tekshirishlar materiallari, boshqa axborot manbalari;

³¹ К вопросу о методике и тактике прокурорской проверки/ А.Ф.Смирнов

– bo‘lajak tekshiruv mavzusi bo‘yicha yuqori turuvchi prokurorning ko‘rsatmalarini o‘rganish;

- mavjud uslubiy tavsiyalar, ma'ruzalar, memorandumlar (memorandumlar), qonuniylik holati to'g'risidagi ma'lumotnomalar, prokuratura nazorati holati to'g'risidagi sharhlar, umumlashtirishlar, tahliliy ma'lumotnomalar bilan tanishish;

- o‘kazilajak prokuror tekshiruvi mavzusi bo'yicha sud amaliyoti bilan tanishish;

– yuqori turuvchi prokuratura organlarining vazifalarini, bunday topshiriqlarning ijrosi to‘g‘risidagi ma‘lumotnomalarni, prokuror nazorati hujjatlarini o‘rganish.

tekshirishni o'tkazishda ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan quyidagi hujjatlar va materiallar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

— tekshirilayotgan obyektning huquqiy holatini tasdiqlovchi hujjatlar (nizomlar, nizomlar, farmoyishlar va boshqalar);

- ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish uchun ruxsatnomalar (litsenziyalar, akkreditatsiya, texnik pasportlar, asbob-uskunalar, mashinalar va mexanizmlarni ishlab chiqarish jarayoniga kiritish, ularni tekshirish uchun hujjatlar va boshqalar);

- tashkiliy-ma'muriy hujjatlar (buyruqlar, ko'rsatmalar, qoidalar, ko'rsatmalar);

— hisobot materiallari, yuqori tashkilotlar, nazorat qiluvchi organlar, fuqarolar bilan yozishmalar materiallari;

- nazorat qiluvchi organlar, yuqori idoraviy tashkilotlarning tekshiruvlari materiallari;

– tekshirilayotgan huquqiy vaziyat bo‘yicha idoraviy yozishmalar;

- Statistik hisob ma'lumotlari va hisobotlari.

Prokuror tekshiruvi usulining yakuniy bosqichi tavsiyalar bilan tavsiflanadi, ularning mazmuni:

- tekshirish dalolatnomasini (dalolatnomasini) tuzish, unda qonuniylik holati ko'rsatkichlari, aniqlangan qonun buzilish holatlari, huquqbuzarliklar sodir

etilishining sabablari va shartlari, qonunlarning buzilishi uchun javobgar shaxslar ko'rsatilgan. ko'rsatilgan;

- qonun hujjatlarini buzgan shaxslarni, tekshirilayotgan tashkilot rahbarlarini tekshirish dalolatnomasi (dalolatnomasi) mazmuni bilan tanishish;

— tekshirish to'g'risidagi guvohnoma (akt) bilan tanish bo'lgan shaxslardan tekshirish mazmuniga yozma e'tiroz bildirilganligi to'g'risidagi tilxat.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bizningcha tekshirish o'tkazishdan oldin:

- nazorat qilinadigan hududda qaysi madaniy meros obektlari, aniqlangan madaniy meros obektlari joylashganligini belgilash;

- madaniy meros obektlarining huquqiy rejimini, madaniy meros obektlari hududlarini, madaniy meros obektlarining muhofaza qilinadigan zonalarini tartibga soluvchi mahalliy hokimiyat organlarining normativ-huquqiy hujjatlarini o'rganish;

- madaniy meros obektlarini davlat muhofazasi bo'yicha davlat boshqaruvi va nazorati organlarining statistik ma'lumotlarini, nazorat qilinadigan hududdagi madaniy meros obektlarining holati to'g'risidagi davlat hisobotlari ma'lumotlarini o'rganish;

- oldingi tekshirish materiallari, sud amaliyoti bilan tanishish;

- fuqarolarning, jamoat va boshqa nodavlat notijorat birlashmalarining, madaniyat muassasalari, ilmiy tashkilotlar rahbarlarining prokuratura organlarida mavjud bo'lgan shikoyat va murojaatlarini tahlil qiladi;

- ommaviy axborot vositalarida, shu jumladan Internet axborot-telekommunikatsiya tarmog'idagi tegishli nashrlar bilan tanishish;

- manfaatdor jamoat va boshqa notijorat birlashmalar, ilmiy tashkilotlar, madaniyat muassasalari vakillari bilan ishchi uchrashuvlar o'tkazish;

- madaniy meros obyektlarini davlat muhofazasi ustidan nazorat qiluvchi organlar, yer nazorati organlari, qurilish nazorati, nazorat-taftish organlarining nazorat (nazorat) faoliyati natijalari to'g'risidagi ma'lumotlarni so'rash;

- tekshirish harakatlarining mohiyati va ketma-ketligini, tekshirish hajmini, tekshirish vaqtida ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan hujjatlar ro'yxatini, shuningdek, ushbu hujjatlar joylashgan tashkilotlarni aniqlash lozim.

Har qanday obektda qonunlar ijrosini tekshirishda aniqlanishi kerak bo'lgan asosiy masalalar doirasi prokuror nazorati sohasidagi nazariyotchi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan³². Bularga quyidagilar kiradi: qoidabuzarlik qaysi obektda aniqlangan; obekt qanday tizimga tegishli; qonun buzilishi nima; qonunning qaysi normasi buzilgan va u qaysi qonunda mavjud; qonun buzilishi sodir etilganda; agar u doimiy bo'lsa, u qachon paydo bo'lgan va uning davomiyligi qancha; qoidabuzarlik aniqlanganda; qoidabuzarlikni kim aniqlagan; qonunni buzgan shaxs tomonidan moddiy zarar yetkazilganmi va agar yetkazilgan bo'lsa, uning hajmi qancha, boshqa zararli oqibatlar mavjudmi; qoidabuzar kim, uning rasmiy pozitsiyasi; qonun buzilishiga rozilik bergan shaxsning rasmiy pozitsiyasi; qanday holatlar qonun buzilishiga olib kelgan; prokuror tomonidan aniqlangan qonun buzilishi nima uchun nazorat (nazorat) organlari tomonidan avval aniqlanmaganligi; prokuror tomonidan ilgari ushbu obyektida shunga o'xshash qonun buzilishi holatlari aniqlanganmi; agar ilgari prokuror tomonidan shu kabi qonunbuzarliklar aniqlangan bo'lsa, nega ularni bartaraf etish yuzasidan prokuror tomonidan ko'rilgan choralar samarasiz bo'lib chiqdi; prokuror tomonidan aniqlangan qonun buzilishiga chek qo'yilganmi. Ushbu umumiy savollar ro'yxati madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosini tekshirishga oid bir qator aniq masalalarni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Har qanday prokuratura tekshiruvining asosiy vazifalaridan biri O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va qonunlarga davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan chiqarilgan huquqiy hujjatlarning muvofiqligini tekshirishdir.

Davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari madaniy meros obektlarini boshqarish sohasidagi qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarning qonun hujjatlariga rioya etilishini tekshirishda quyidagi masalalarga aniqlik kiritilishi kerak:

³² Ашиткова Т. В. Прокурорский надзор за исполнением земельного законодательства. дисс

- vakillik va ijro etuvchi hokimiyat organlari, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha huquqiy munosabatlar sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlar qonunlar hujjatlariga mos keladimi.

- mahalliy davlat hokimiyati organlarining norma ijodkorligi madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi O`zbekiston Respublikasi qonunchiligidagi o'zgarishlardan orqada qolmaganmi.

- davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlari buzilganmi yoki yo'qmi, ya'ni O`zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tegishli vakolatlarga ega bo'lmagan organlar tomonidan madaniy meros obektlarini muhofaza qilishga doir munosabatlarini tartibga solishga urinish faktlari mavjudmi.

- normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish, e'lon qilish va e'lon qilishning belgilangan tartibiga rioya qilinganmi, ushbu hujjatlarda zarur rekvizitlar mavjudmi

- O`zbekiston Respublikasining madaniy meros obektlarini saqlash, ulardan foydalanish va davlat muhofazasi sohasidagi vakolatlarini amalga oshirish masalalari bo'yicha mahalliy hokimiyat zarur normativ-huquqiy hujjatlari qabul qilinganmi;

- Respublika qonunlar, mahalliy hokimiyat organlari bilan belgilangan mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining madaniy meros obektlarini saqlash, ulardan foydalanish, targ'ib qilish va davlat muhofazasi sohasidagi vakolatlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlari qabul qilinganmi

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati organlari tomonidan qonunlarning ijrosini tekshirishda prokuror O`zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining 24.11.2017 yildagi "Ijtimoiy va iqtisodiy qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 166-sonli buyrug'ida mavjud bo'lgan talablarga amal qilishi kerak, bunda sohada qonuniylik ahvoli har olti oyda bir marta statistik va boshqa ko'rsatkichlar, murojaatlar hamda ommaviy axborot vositalari ma'lumotlari

asosida kompleks tahlil qilinishi, tahlil natijalariga ko'ra tizimli qonunbuzish, suiste'molchiliklar, huquqiy normalarni subektiv tarzda, tanlov asosida va o'zboshimchalik bilan talqin qilish holatlari to'g'risida ma'lumotlar bazasi shakllantirilishi, ushbu ma'lumotlar bazasidan ishlarni rejalashtirish, prokuror nazorati hujjatlarini qo'llash, shuningdek, qonunbuzilishlarni keltirib chiqaradigan sabab va sharoitlarni bartaraf qilishda, qonun hujjalari va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish uchun takliflar ishlab chiqishda foydalanish buyurilgan.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati organlari tomonidan qonunlarning ijrosini tekshirishning o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu ushbu organlarning o'zlari tekshirishlar o'tkazish huquqi va qonun buzilishi holatlarini aniqlash va ularni bartaraf etish choralari ko'rish vakolatlariga ega.

Prokuror ushbu organlarning xatti-harakatlari va harakatlarining qonuniyligini tekshirar ekan, nafaqat ularning to'liqligi, o'z vaqtida va ta'sirchanligini, balki aniqlangan huquqbuzarliklarni bartaraf etish va aybdorlarni javobgarlikka tortish bo'yicha ko'rilgan choralarning samaradorligini tekshirishga haqli va majburdir.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida davlat nazorati organlari tomonidan yo'l qo'yilgan huquqbuzarliklar to'g'risidagi ma'lumotlarni tekshirishda prokuror ulardan muayyan holatga oid ma'lumotlar va hujjalarni, ma'muriy materiallarni talab qilishi maqsadga muvofiqdir.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati organlari tomonidan o'z vazifalarini bajarishini tekshirishda prokuror ushbu organlarning normativ-huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan vakolatlaridan kelib chiqqan holda aniqlanishi masalalar ro'yxatini shakllantiradi. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati maxsus vakolatli organlar tomonidan belgilangan tartibda tasdiqlanadigan rejalarga muvofiq o'tkaziladigan tekshirishlar, shuningdek qonun hujjatlarida belgilangan huquq va qonuniy

manfaatlariga rioya qilingan holda rejadan tashqari tekshirishlar shaklida amalga oshiriladi.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati organlarining tekshirish va ma'muriy javobgarlikka tortish amaliyotini tekshirishda prokurorlar quyidagi masalalarga e'tibor qaratishi kerak:

- madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida davlat nazorati organlari tomonidan qanday tekshiruvlar o'tkazilganligi;

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari buzilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar banki (bazasi) shakllantirilganligi;

- madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida davlat nazorati organi tomonidan amaldagi qonun hujjatlari buzilishining aniqlangan faktlari bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlarning qonuniyligi, to'liqligi va o'z vaqtida bajarilganligi;

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati organlari qonunbuzarliklar aniqlanganda zarur ko'rsatmalar berilganligi;

- aniqlangan qoidabuzarliklarni bartaraf etish ustidan nazoratni amalga oshirish uchun takroriy tekshirishlar o'tkazilganligi;

- nazorat faoliyatini amalga oshirish jarayonida tekshirilayotgan shaxslarning harakatlarida ma'muriy huquqbuzarlik belgilari aniqlangan bo'lsa, aybdorlarni ma'muriy javobgarlikka tortish to'g'risidagi masala hal etilganligi agarda aybdorlarni ma'muriy javobgarlikka tortishning qonun hujjatlarida belgilangan tartibi belgilangan bo'lsa, aybdorlar jazodan ozod qilinganligi;

- agar nazorat faoliyati davomida jinoyat tarkibi belgilari aniqlangan bo'lsa, materiallar jinoiy ish qo'zg'atish masalalarini hal qilish uchun vakolatli organlarga yuborilganligi;

- nazorat faoliyatini amalga oshirish jarayonida aniqlangan tegishli asoslar mavjud bo'lgan taqdirda arizalar (da'vo arizalari) sudga yuborilganmi;

- amaldagi qonun hujjatlarining fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish tartibi to'g'risidagi talablariga rioya qilinganmi;

Ijro etuvchi hokimiyat organlari va ularning madaniy meros obektlarini saqlash, ulardan foydalanish, targ'ib qilish va davlat muhofazasi sohasida vakolat berilgan hududiy boshqarmalari (Madaniy meros agentligi) tomonidan qonunlarning ijrosini tekshirishda prokurorlar quyidagilarni aniqlashlari kerak:

- madaniy meros obektlarining yagona davlat reestriga kiritilgan respublika ahamiyatga ega madaniy meros obektlari hududlari tegralari tasdiqlanganmi yoki yo'qmi ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonun) 17-modda);

- madaniy meros obektlarining yagona davlat reestriga kiritilgan respublika ahamiyatga ega bo'lgan madaniy meros obektlari hududlari chegaralarini tasdiqlash tartibiga rioya qilinganmi yoki yo'qmi;

- madaniy meros obektlarining yagona davlat reestriga kiritilgan respublika ahamiyatiga ega madaniy meros obektlari hududlari chegaralarini o'zgartirish tartibiga rioya qilinganmi yoki yo'qmi;

- respublika ahamiyatiga ega bo'lgan madaniy meros obektlarining hududlari amaldagi qonun hujjatlarida belgilangan talablarga javob beradimi;

- respublika ahamiyatiga ega madaniy meros obektlari hududlari chegaralari, madaniy meros obekti hududida joylashgan ko'chmas mulk obektlaridan foydalanishni cheklash to'g'risidagi ma'lumotlar davlat ko'chmas mulk kadastriga taqdim etilganmi;

- respublika ahamiyatiga ega bo'lgan diqqatga sazovor joylar uchun shaharsozlik qoidalariga qo'yiladigan talablar belgilanganmi yoki yo'qmi va bu ma'lumotlar ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni va u bilan tuzilgan bitimlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish va davlat boshqaruvini yuritish sohasida vakolatli organga taqdim etilganmi yoki yo'qmi.

- madaniy meros obektlarining xususiyatlariga ega bo'lgan obektlarni aniqlash bo'yicha ishlarni amalga oshirish tartibi va madaniy meros obektlarining xususiyatlariga ega bo'lgan obektlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi

belgilanganmi ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonun 11-modda);

- madaniy meros obektlarining yagona davlat reestrini shakllantirish va yuritish tartibi to'g'risidagi qonun talablari bajarilmoqdami ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonun 12-modda);

- madaniy meros obektlarining yagona davlat reestrini yuritishda axborot almashinuvi to'g'risidagi qonun talablari bajariladimi yoki yo'qmi ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonun 11-modda);

- madaniy meros obektining tarixiy va madaniy ahamiyati toifasini o'zgartirishda qonun talablari bajariladimi yoki yo'qmi ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonun 15-modda);

- fuqarolarning madaniy meros obektlari to'g'risida ma'lumot olish huquqlariga rioya qilinadimi ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonuni 15-modda);

- madaniy meros obektlariga nisbatan tarixiy-madaniy ekspertiza o'tkazish zarurligi to'g'risidagi qonun talablari bajarilmoqdami ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonun 16-modda va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 29-iyuldagi 269-sonli qarori bilan tasdiqlangan Madaniy meros obyektlarining tarixiy-madaniy ekspertizasi to'g'risidagi Nizom);

- Butunjahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan madaniy meros obektlarini muhofaza qilish zonalari chegaralarini tasdiqlash to'g'risidagi qonun talablari, ushbu zonalar hududlari chegaralarida yerdan foydalanish rejimlari va shaharsozlik qoidalariga qo'yiladigan talablar ushbu zonalar hududlari chegaralarida bajarilganmi ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonuni 19-modda);

- arxeologik ishlarni olib borish va arxeologik ashyolarni olib borishda olib qo'yilgan barcha arxeologik ashyolarni doimiy saqlash uchun qabul qilishni ta'minlash.

- madaniy meros obektlarini saqlash bo'yicha litsenziyalash faoliyatini amalga oshirish va madaniy meros obektlarini saqlash sohasidagi mutaxassislarni attestatsiyadan o'tkazish (qutqaruv arxeologik dala ishlari bundan mustasno) to'g'risidagi qonun hujjatlarining talablari bajarilmoqdam ("Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida" gi Qonunining 20-moddasi);

Madaniy meros obyektlari, yer uchastkalari, arxeologik meros obyektlari egallab turgan suv havzalari egalari bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan qonun hujjatlarining ijrosi yuzasidan tekshiruv o'tkazayotganda prokurorlar quyidagi masalalarga e'tibor qaratishi kerak:

- madaniy meros obyektidan taklif etilayotgan foydalanish maqsadlari va shartlarini maqsadga muvofiqligi to'g'risida xulosaga egami (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 18.10.2019 yildagi "Moddiy madaniy meros obyektlaridan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida" gi 881-sonli Qarori bilan Nizomning 8-bandi)

- madaniy meros obyektidan taklif etilayotgan foydalanish maqsadlari va shartlarni maqsadga muvofiqligi to'g'risida xulosa berish obektni tekshirishda madaniy meros bo'yicha hududiy boshqarmalar belgilangan muddatlarga rioya qilyaptimi (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 18.10.2019 yildagi "Moddiy madaniy meros obyektlaridan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida" gi 881-sonli Qarori bilan Nizomning 6,9 va 11-bandlari)

- arxeologik meros obektlari joylashgan hududlar, madaniy meros obektlarining qo'riqlanadigan zonalari, yer uchastkalari, suv obektlari chegaralaridagi madaniy meros obektlarini, yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish faktlari mavjudligi; (Fuqarolik kodeksining 212-moddasi)

- aniqlangan madaniy meros obektlarining egalari ushbu obektlardan foydalanishni cheklash bo'yicha talablarga rioya qiladimi (Madaniy meros

obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonunining 25-modda)

- chegaralarida arxeologik meros obekti aniqlangan yer uchastkasi, suv obektining huquq egalari arxeologik meros obektini saqlash va undan foydalanishga qo'yiladigan talablarga rioya qiladimi (Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonunining 25-modda)

- reestrda kiritilgan madaniy meros obektini, aniqlangan madaniy meros obektini saqlash bo'yicha ishlarni amalga oshirishda loyiha hujjatlarini davlat ekspertizasidan o'tkazish zarurligi to'g'risidagi qonun talablari bajarilganmi ((Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonunining 25-modda)

- reestrda kiritilgan madaniy meros obyektlari to'g'risidagi axborot yozuvlarini o'rnatish to'g'risidagi qonun talabi bajarilganmi? (Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonunining 10-modda)

- doimiy va davriy ravishda diniy urf-odatlar va marosimlar o'tkazib turiladigan davlat mulki hisoblangan obyektidan (diniy ta'lim muassasalari, masjidlar, cherkovlar, sinagogalar, monastirlar va boshqalar binosidan) foydalanish maqsadlari va shartlari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita bilan kelishilganmi (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 18.10.2019 yildagi "Moddiy madaniy meros obyektlaridan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 881-sonli Qarori bilan Nizomning 13-bandi)

III. BOB. MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISH TO'G'RISIDAGI QONUNLAR IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH

3.1 Madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratini amalga oshirishda sub'ektlararo munosabatlarni tashkil etishni takomillashtirish.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan nazorat inson huquqlariga, konstitutsiya va qonunlarning rioya etilishiga hamda sub'ektlar tomonidan chiqarilgan huquqiy hujjatlarning qonuniyligi ustidan prokuror nazoratining ajralmas qismidir.

Bundan tashqari, Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo'yicha nazoratni tashkil qilishda ilmiy yutuqlarni va ekologiya, davlat va munisipal mulk, shaharsozlik hamda yer sohalorida qo'llanilgani kabi prokuratura tekshirivi metodikalaridan foydalanish zarur.

Ushbu yo'nalishdagi prokuror nazoratining xususiyatlaridan biri madaniy meros obektlarini muhofaza qilishni huquqiy tartibga solishning murakkabligidadir.

Bunda, madaniy meros obektlarini bir vaqtning o'zida madaniy qadriyatlarining bir turi, ko'chmas mulk obektlari, atrof-muhit obektlari, shuningdek yer munosabatlari va shaharsozlik faoliyati obektlari hisoblanishida ko'rishimiz mumkin.

Prokuratura organlarining axborot, tahliliy va uslubiy ta'minlash, prognozlash, rejalashtirish, kadrlarni joylashtirish, tezkor xodimlar o'rtasida vazifalarni taqsimlash va tarkibiy bo'linmalar faoliyatini muvofiqlashtirishni o'z ichiga olgan nazoratini samarali tashkil etishda prokuratura nazoratini maqbullashtirish muhim ahamiyatga ega³³.

Prokuratura nazoratining tashkiliy tarkibiy qismi ahamiyatiga yetarlicha baho bermaslik, uning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, prokuratura

³³ Бут Н. Д. Теоретические, правовые и организационные основы прокурорского надзора за исполнением законов о свободе экономической деятельности в Российской Федерации. - С. 422.

organlarining huquqni himoya qilish salohiyatini sezilarli darajada zaiflashtiradi va pirovardida, davlatdagi qonunchilik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi³⁴.

Tadqiqotchilar prokuror nazoratining umumiy va alohida sohalarga nisbatan samaradorligini belgilovchi turli omillarni aniqlashgan. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish ustidan prokuror nazorati uchun uning samaradorligiga ta'sir qiluvchi quyidagi omillarni ko'rsatish mumkin:

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosini nazorat qilishning dolzarb vazifalarini bilish;

- faoliyatida qonuniylikni nazorat qilish prokuror tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan obektlarni bilish;

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning odatiy buzilishlarini bilish;

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlarining buzilishi to'g'risidagi ma'lumotlar manbalarini bilish;

madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosini nazorat qilish uchun prokurorga zarur bo'lgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan tegishli huquqiy normalarning ijrosini aks ettiruvchi hujjatlar va materiallar turlariga asosiy e'tiborni qaratish;

- madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosini tekshirishda javob berilishi kerak bo'lgan asosiy savollarni bilish.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati samaradorligini belgilovchi ushbu omillar qariyb o'ttiz yil avval ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lsa-da, shu bilan birga, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosiga yangi usullarning joriy etilayotgani asosida qayd etilgan. Bu esa, prokuratura organlarining faoliyati prokuror nazorati faoliyatini yanada optimallashtirishga olib kelishi mumkin.

³⁴ Организация работы городской (районной) прокуратуры. Методическое пособие / Под общ.ред. С. И. Герасимова. - Москва, 2001. - С. 3 - 4; Ергашев Е. Р., Фирсова А. А. К вопросу об основных требованиях, предъявляемых к организации и проведению прокурорской проверки // Российский юридический журнал. - 2013. - № 1. - С. 180 - 184; Гулягин А. Ю. Организация деятельности и управления в органах прокуратуры // Российский следователь. - 2011. - № 5. - С. 30 - 32.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini tashkil etishni takomillashtirish chora-tadbirlari qatoriga jamoatchilik va ilmiy jamoatchilik bilan o'zaro hamkorlikni kengaytirishni kiritish mumkin. Prokuratura va jamoat birlashmalari hamda ilmiy jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishning asoslari quyidagilar bo'lishi mumkin.

Ushbu tadqiqot uchun jamoatchilik deganda – nizomlarida belgilangan maqsadlari va vazifalari tarixiy va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilishni o'z ichiga oladigan jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlarini tushuniz lozim. Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi Qonunning 9-moddasida, mahalliy davlat hokimiyati organlari o'zlariga berilgan vakolatlar doirasida o'z hududlarida joylashgan madaniy meros obyektlarini aniqlaydilar hamda ularni hisobga oladilar, muhofaza qiladilar, asraydilar va ulardan foydalanadilar, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi qonunchilikning ijro etilishini ta'minlaydilar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va jamoat birlashmalarini madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, asrash, targ'ib qilish va ulardan foydalanish tadbirlarini o'tkazishga jalb etadilar.

Shuningdek, 12.04.2018 yilda qabul qilingan “Jamoatchilik nazorati to'g'risida”gi Qonunning 3-moddasiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari (bundan buyon matnda fuqarolar deb yuritiladi), fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, shuningdek qonunchilikda belgilangan tartibda ro'yxatga olingan nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari jamoatchilik nazorati subyektlaridir. Jamoatchilik nazorati jamoatchilik kengashlari, komissiyalari va boshqa jamoatchilik tashkiliy tuzilmalari tomonidan ham qonunchilikka muvofiq amalga oshirilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.07.2017 yildagi “Davlat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori bilan har bir davlat organi, jumladan huquqni muhofaza qiluvchi organlar, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va

Toshkent shahar hokimliklari huzurida jamoatchilik kengashi tashkil etilgan. Quyidagilar jamoatchilik kengashining asosiy vazifalari etib qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarda, qarorlarda, shuningdek, davlat, tarmoq va hududiy rivojlantirish dasturlarida jamoatchilik manfaatlari va jamoatchilik fikri hisobga olinishi, fuqarolarning, yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, jamiyat manfaatlarini himoya qilish sohasida qonun hujjatlari talablari ijrosini ta'minlash, davlat organi zimmasiga yuklangan hamda ijtimoiy va jamoatchilik manfaatlariga daxl qiluvchi vazifalar va funksiyalarni bajarish, davlat xizmatlarini ko'rsatish, ijtimoiy sheriklik doirasida amalga oshiriladigan bitimlar, shartnomalar, loyihalar va dasturlarni ro'yobga chiqarish bo'yicha davlat organi va uning mansabdor shaxslarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish belgilangan.

Shu kabi, 17.04.2020 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Jamoatchilik palatasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar jamoatchilik palatalari tashkil etilib, Jamoatchilik palatasi faoliyatining asosiy yo'nalishlari etib davlat, fuqarolar va fuqarolik jamiyati institutlarining mamlakatni yanada jadal va har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarini birlashtiruvchi zamonaviy shakldagi tizimli hamda samarali muloqotini yo'lga qo'yish hamda ularning ijtimoiy manfaatlari kelishilishini ta'minlash; fuqarolarning davlat va jamiyat ishlaridagi ishtirokini faollashtirishga hamda davlat-xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etishga ko'maklashish; aholi fikrini tizimli o'rganib borish, joylarda va sohalarda aholini, fuqarolik jamiyati institutlarini hamda jamoatchilikni tashvishlantirayotgan dolzarb masalalarni muhokama qilish, shuningdek, ularning yechimi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Oliy Majlisi palatalariga va Hukumatga tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish bo'yicha takliflar kiritib borish; ilmiy-ekspert guruhlari ishtirokida fuqarolik jamiyatini rivojlantirish sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borish yuzasidan tashabbus

ko'rsatish, bu boradagi davlat siyosati va uning amaliy natijalari haqidagi jamoatchilik fikrini tizimli o'rganish, umumlashtirish va tahlil qilishni tashkil etish; fuqarolik jamiyati institutlarining davlat organlari bilan hamkorligi darajasi, ularning mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qo'shayotgan hissasini baholovchi ko'rsatkichlarni ishlab chiqish hamda ular asosida fuqarolik jamiyatining holati va rivojlanish tendensiyalari to'g'risida yillik milliy ma'ruzalarni tayyorlash; Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda fuqarolik jamiyati institutlarining amaliy va samarali hamkorligini yo'lga qo'yishga ko'maklashish hamda mazkur masala bo'yicha jamoatchilik eshituvlarini tashkil etish; davlat organlari huzuridagi jamoatchilik kengashlari faoliyatini kuchaytirish, ularga uslubiy va boshqa amaliy yordam ko'rsatish; norma ijodkorligi sifatini tubdan yaxshilashga ko'maklashish, jumladan, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga oid va jamoatchilikda alohida qiziqish uyg'otadigan o'ta dolzarb masalalarga doir normativ-huquqiy hujjat loyihalarini jamoatchilik ekspertizasidan o'tkazish, ularni jamoatchilik bilan maslahatlashuv va eshituvlari asosida takomillashtirishga ko'maklashish; fuqarolar, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari vakillari va blogyerlarni so'z erkinligi, fuqarolarning axborot olish va tarqatish huquqini amalga oshirish, axborot erkinligi kafolatlarini ta'minlash bo'yicha muhokamalarga jalb etish hamda mazkur masalalarga oid amaliy takliflar ishlab chiqish; jamoatchilik nazoratining samarali tizimini shakllantirish, "jamoatchilik eshituvi", "jamoatchilik ekspertizasi", "jamoatchilik monitoringi" kabi ta'sirchan zamonaviy nazorat shakllarini amalda joriy etish; islohotlar va davlat dasturlarining joylarda va sohalarda amalga oshirilishi ustidan jamoatchilik monitoringini tashkillashtirish, ularni sifatli bajarish uchun qo'shimcha choralar ko'rish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish, erishilgan ko'rsatkichlar, ijobiy o'zgarishlar va mavjud muammolar to'g'risidagi axborotni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Oliy Majlisi palatalari va Hukumatga muntazam kiritib borish; "xalq diplomatiyasi" institutini rivojlantirish, jumladan mamlakat tashqi

siyosatining ustuvor vazifalarini hayotga tatbiq etish, uning nufuzli xalqaro reytinglarda egallagan o'rnini yaxshilashda fuqarolik jamiyati institutlarining imkoniyatlaridan keng foydalanish hamda xorijdagi vatandoshlar bilan yaqindan aloqalar o'rnatish, nodavlat notijorat tashkilotlariga xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda yordam ko'rsatish etib belgilangan.

Prokuratura organlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro hamkorligi Bosh prokuratura darajasida – respublika jamoatchilik kengashlari bilan, viloyat prokuraturalari darajasida – viloyat jamoatchilik kengashlari bilan, shaharlar va tumanlar prokuraturalari darajasida – tuman va shahar jamoat kengashlari bilan amalga oshirilishi mumkin.

Bundan tashqari, prokuratura organlari faoliyati madaniy meros obektlarini muhofaza qilishga qaratilgan individual notijorat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlik qilishi mumkin.

Bosh prokurorining 2017 yil 24 noyabrdagi “Ijtimoiy-iqtisodiy qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini yanada takomillashtirish to'g'risida”gi 166-sonli buyrug'ining 8.4-bandida, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash sohasida yo'l qo'yilgan qonun buzilishlarni aniqlash va ularni bartaraf etishda mutasaddi idoralar va nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan o'tkazilgan tekshirish materiallaridan foydalanish hamda 11.6-bandida, esa sohadagi nazorat faoliyatini mahalliy ijro hokimiyati, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlari bilan hamkorlikda tashkil etishga alohida e'tabor qaratish lozimligi ko'rsatilgan.

Madaniy meros obyektlari belgilariga ega bo'lgan obyektlarning tarixiy-madaniy ahamiyati qonun hujjatlari talablariga muvofiq ilmiy yondashuv asosida belgilanadi. Shu munosabat bilan, ayrim hollarda prokuratura organlari tekshirish o'tkazish zarurati to'g'risida qaror qabul qilishda muayyan vaziyatlarni baholash uchun ilmiy jamoatchilik vakillarini (ilmiy yoki ekspert muassasalarining vakillarini) jalb qilishlari mumkin. Madaniy meros obyektlarini aniqlash, hisobga olish, reestrda chiqarish bo'yicha qonunlar ijrosi va normativ-huquqiy hujjatlarning qonuniyligini nazorat ilmiy jamoatchilik vakillarining ishtiroki bu

madaniy meros belgilariga ega bo'lsa-da, reestr yoki ro'yxatlarga kiritilmagan obektlarning yo'q qilinishining oldini olishda asqotadi.

Masalan, 2015 yil 27 yanvarda Rossiyadagi Inson huquqlari bo'yicha vakil Rossiya Federatsiyasi Madaniyat vaziriga savdogar Privalovning uyini buzish haqida (Moskva, Sadovnicheskaya ko'chasi, 9) maktub yuborgan. Rossiya Federatsiyasi Madaniyat vazirligining javobiga ko'ra, bino Madaniy meros obektlarining yagona davlat reestriga rasman kiritilmagan va faollar tomonidan taqdim etilgan tarixiy-madaniy ekspertiza to'g'risidagi hujjatlar qonun talablariga javob bermagan. Natijada 2015-yil 16-yanvar kuni mazkur binoni buzish ishlari boshlangan. Madaniy meros belgilariga ega bo'lgan obektlarni, ularning madaniyat uchun haqiqiy ahamiyatini chuqur ilmiy baholamasdan yo'q qilish madaniy merosni buzilishiga olib kelishi mumkin³⁵

Obektning haqiqiy tarixiy-madaniy qiymati va tegishli tekshiruvlar zarurligi to'g'risidagi masalani hal qilish uchun prokuratura organlari ilmiy jamoatchilik vakillari bilan bamaslahat ish qilishi kerak. Shu bilan birga, yodgorliklarni muhofaza qilish organlaridan "Prokuraturasi to'g'risida" qonunning 22-moddasiga muvofiq jalb qilingan mutaxassisning fikri yoki xulosasi xolis bo'lishi va mutaxassis nafaqat maxsus bilimga ega, balki nazorat faoliyati natijalaridan manfaatdor bo'lmasligi juda muhimdir.

Yana bir misol, ommaviy axborot vositalarida 23.12.2021 yilda XIII asrga oid Abu Bakr Sobuniyning qo'lyozma asari, Sharafiddin Ali Yazdiyning XV asrda yozilgan «Muqaddimai Zafarnoma» qo'lyozma kitobi, Alisher Navoiyning tilla suvi yuritilgan «Xamsa» dostoni va boshqa o'nlab nodir qo'lyozmalari O'zMU kutubxonasidan «sirli» tarzda g'oyib bo'lganligi haqida xabarlar tarqagan edi³⁶. Keyinchalik, 2021 yil 24 dekabr kuni kutubxonadagi holatni Bosh prokuratura o'rganishni **boshlagan**.

³⁵ Минкультуры не примет участия в судьбе домов Привалова // Официальный сайт уполномоченного по правам человека России // [Электронный ресурс]: <http://ombudsmanrf.org/news/novosti-upolnomochennogo/view/minkultury-ne-primet-uchastija-v-sudbe-domov-privalova> – (Murojaat qilingan sana: 11.06.2022)

³⁶ <https://kun.uz/uz/news/2021/12/23/ozmuda-bahosi-million-dollar-turishi-aytilayotgan-kitoblar-yoqolgan-rektorat-izoh-berishdan-gochyapti>

Dastlab vaziyatga izoh berishdan qochib yurgan O‘zMU rektorati ishni prokuratura o‘rganishni boshlagach, surishtiruv o‘tkazib, muammoni ko‘tarib chiqqan nashr – Kun.uz qolib, televideniye va boshqa internet nashrlar vakillari chaqirildi va ularga bir necha kitoblarni olib chiqib, bular o‘sha «yo‘qolgan yoki sotib yuborilgan» deb aytilayotgan nodir kitoblar ekanini aytib, ular yo‘qolmaganiga ishontirmoqchi ham bo‘lgan³⁷.

Ushbu holatda ham, Abu Bakr Sobuniyning qo‘lyozma asari, Sharafiddin Ali Yazdiyning XV asrda yozilgan «Muqaddimai Zafarnoma» qo‘lyozma kitobi, Alisher Navoiyning tilla suvi yuritilgan «Xamsa» dostoni va boshqa o‘nlab nodir qo‘lyozmalarning noyob va asl nusxa ekanligini aniqlash uchun ilmiy jamoatchilik bilan yaqin hamkorlik va mutaxassisning xolisligi ishga obektiv baho berilishiga yordam beradi.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish bo‘yicha davlat va shahar boshqaruvining ko‘p sub’ektliligi prokuratura organlari tomonidan nazorat faoliyatini amalga oshirish jarayonida idoralararo yig‘ilishlar o‘tkazish samadorligini amalda isbotlangan.

Bu borada, Rossiya Federatsiyasi prokuraturasi tajribasidan misol keltirsak.

Shunday qilib, “Meros” nazorat-profilaktika operatsiyasi doirasida Leningrad viloyati prokuraturasida “Davlat hokimiyati va mahalliy o‘zini-o‘zi boshqarish organlari tomonidan qonun hujjatlarini ijro etish bo‘yicha ishlarning holati to‘g‘risida”gi masalalar bo‘yicha idoralararo yig‘ilish tashkil etilgan³⁸.

Yig‘ilishning Rossiya Federatsiyasining madaniy meros obektlarini himoya qilishga qaratilgan qonunchiligiga oid qismida Rossiya Madaniyat vazirligining Shimoli-g‘arbiy federal okrug bo‘yicha boshqarmasi, Leningrad viloyatidagi Federal mulkni boshqarish agentligining hududiy boshqarmasi, Rosreestr boshqarmasi, Leningrad viloyati Madaniyat qo‘mitasi, Madaniy meros obektlarini davlat muhofazasi, saqlash va ulardan foydalanish boshqarmasi, Leningrad viloyati

³⁷ <https://kun.uz/uz/news/2022/02/21/ozmu-kutubxonasidagi-onlab-nodir-qolyozmalar-yoqolgani-tasdiqlandi-mansabdorlarga-nisbatan-jinoiy-ish-ochilgan>

³⁸

Arxitektura va shaharsozlik qo'mitasi, Leningrad viloyati Mulk boshqaruvi davlat qo'mitasi, Leningrad viloyati munitsipalitetlari kengashi, Leningrad viloyati Tarix va madaniyat yodgorliklarini himoya qilish bo'yicha Butunrossiya jamiyati bo'limi vakilari ishtirok etgan.

Yig'ilish natijalariga ko'ra, davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat qiluvchi organlar, jamoat tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning idoralararo xarakteri madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi ishning asosiy tamoyili deb xulosa qilish mumkin.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlarining muvofiqlashtiruvchi organ sifatidagi vakolatlari "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunda mustahkamlangan. Misol uchun, Qonunning 8-moddasida, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar jinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligini ta'minlash maqsadida tezkor-qidiruv faoliyatni, tergovga qadar tekshiruvni, surishtiruv va dastlabki tergovni amalga oshiradigan tegishli organlarning faoliyatini muvofiqlashtiradi.

Ushbu moddaning [birinchi qismida](#) ko'rsatilgan organlar faoliyatini muvofiqlashtirish uchun prokuror muvofiqlashtiruvchi kengash chaqiradi, ishchi guruhlar tashkil etadi, zarur axborot, shu jumladan statistika ma'lumotlarini talab qilib oladi, qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi:

Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha respublika idoralararo komissiyasining;

Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha respublika idoralararo komissiyasining yagona muvofiqlashtiruvchi organidir.

Yuqoridagi Qonun talablaridan kelib chiqib, madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasida ham davlat boshqaruvi, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlari vakillari ishtirokida qonunchilikning ahvoli yuzasidan idoralararo

yig`ilishlar tashkil etish sohadagi nazoratni kuchaytirish uchun xizmat qilgan bo`lar edi.

3.2. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to`g`risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini axborot tahliliy faoliyatni takomillashtirish.

Bugungi kunimizni raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilish imkonsiz. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar hayotimizning bir bo`lagiga aylanib bormoqda. Har bir inson ma'lumoti va savodligidan qat'i nazar kundalik hayotida eng ko`p vaqtini smartfonida yoki kompyuterida ijtimoiy tarmoqlarda o`tkazib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotga bo`lgan ta'sirini e'tirof etish lozim. Texnologiyalar hayotimizga shu darajada kirib bormoqdaki, alohida ijtimoiy munosabatlarga aylangan va fuqarolik huquqiy munosabatlari bilan tenglashdi,- desak, adashmagan bo`lamiz.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar mamlakatni rivojlantirishda asosiy bo`g`inga aylangan. Ba'zi tadqiqotlarga ko`ra³⁹,zamonaviy texnologiyalarni joriy etish davlatlarning yalpi ichki mahsulotlarining ko`payishiga olib keladi. Misol uchun, 2025 yilga borib, Rossiya Federatsiyasining YaIM 4.1 trln dan 8.9 trln. rublga yoki AQShda esa 1,6-2.2 trln. dollarga yetishi kutilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida esa, axborot va aloqa sohalarida yaratilgan xizmatlar 2016 yildan buyon 2 barobar ko`payib, 4,4 tln. so`mdan 8,8 trln. yoki YaIMning 6,3 foizidan 12,9 foiziga qadar o'sgan⁴⁰.

Xitoy Xalq Respublikasi axborot texnologiyalarining rivoji o`laroq, dunyoda birinchi bo`lib raqamli prokurorni ishga tushirgan⁴¹. Qayd etilishicha, sun`iy ong 2015 yildan 2020 yilgacha Shanhay sudlarida ko`rilgan 17 mingdan ortiq ishni o`rganib chiqqanidan so`ng prokurorlik qobiliyatiga ega bo`lgan. "Raqamli prokuror" 97 foiz aniqlikda ayblov e`lon qiladi.

³⁹ Цифровая Россия: новая реальность. DigitalMcKinsey. М, 2017. URL: <http://www.tadviser.ru/images/c/c2/Digital-Russia-report.pdf>. (дата обращения 01.01.2021 г)

⁴⁰ Исследование цифровой экономики Узбекистана: инвестиции в IT-сектор за 4 года выросли в 4 раза <https://www.gazeta.uz/ru/2021/05/05/research/> (дата обращения 01.01.2022 г)

⁴¹ Xitoyning Shanhay shahrida "raqamli prokuror" joriy etildi. <https://kun.uz/uz/news/2021/12/27/xitoyning-shanhay-shahrida-raqamli-prokuror-joriy-etildi>

Xabar qilinishicha, "raqamli prokuror" Shanhayda keng tarqalgan kredit kartalari bilan tovlamachilik qilish, qimor o'yinlari tashkil etish, avtomobilni xavfli boshqarish, qasddan jarohat yetkazish, hokimiyat vakillariga qarshilik ko'rsatish, o'g'irlik, firibgarlik jinoyatlari bo'yicha tergov qiladi.

Prokuratura organlarining madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosini nazorat qilish faoliyatini takomillashtirishning muhim yo'nalishi tekshirish tadbirlarini o'tkazishga axborot-tahliliy tayyorgarlik ko'rish hisoblanadi.

Zamonaviy axborot manbalari bilan ishlash, ularni o'z vaqtida va sifatli tahlil qilish bugungi kunda prokuror nazoratini samarali tashkil etish va amalga oshirishning muhim shartlaridan biridir.

Prokuratura organlarida madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida axborot-tahlil ishlari ikki yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin. Tashqi yo'nalish sifatida respublika hududida qonuniylik holatini aniqlash bilan bog'liq ishlarni olsak, ichki yo'nalish prokuratura organlarining madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasida qonun ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan faoliyatidir.

Axborotning eng muhim xususiyatlari uning ishonchliligi va to'liqligidir. Prokuraturaga olingan ma'lumotlar haqiqiy vaziyatni buzib ko'rsatmasligi va vaziyatni baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun yetarli bo'lishi kerak⁴².

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi qonuniylik holatini aniqlashga qaratilgan axborot-tahliliy faoliyat Bosh prokuratura darajasida ham, alohida shaharlar va viloyatlar darajasida ham amalga oshirilishi mumkin. Bu yerda tarixiy va madaniy yodgorliklarning yuqori konsentratsiyasi mavjud.

Prokuratura organlarining axborot-tahliliy faoliyati quyidagi harakatlarga qaratilgan doimiy va uzluksiz jarayon sifatida belgilanishi mumkin:

⁴² Настольная книга прокурора / под общей ред. С. Г. Кехлерова, О. С. Капинус; науч. ред. А. Ю. Винокуров. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва : Издательство Юрайт, 2013. - С. 75;

1) madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari buzilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan axborot manbalarini aniqlash;

2) madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari buzilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni prokurorga taqdim etiladigan manbalardan to'plash;

3) viloyat, shahar, tuman prokuraturalarida madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari buzilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni hisobga olish va to'plash;

4) ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlardagi madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari buzilishi to'g'risidagi ma'lumotlarni tahlil qilish;

5) Bosh prokuror buyruq va ko'rsatmalarini qabul qilish bo'yicha xulosalar va takliflarni ishlab chiqish va shakllantirish.

Hozirgi vaqtda davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining rasmiy ma'lumotlarini nashr etish tartibi 06.05.2014 yildagi "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi qonuni bilan tartibga solinadi.

Madaniy meros obektlarini davlat muhofazasi madaniy meros obektlarini aniqlash, hisobga olish, o'rganish, ularning buzilishi yoki ularga zarar etkazishning oldini olishga qaratilgan huquqiy, tashkiliy, moliyaviy, moddiy-texnikaviy tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi amaldagi qonunchilikka asoslanib, rasmiy ma'lumotlarning ochiq manbalaridan olinishi mumkin bo'lgan quyidagi ma'lumotlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish sohasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar;

- Yagona davlat reestriga kiritilgan madaniy meros obektlari to'g'risidagi ma'lumotlar (obektning nomi, turi, joylashgan joyi, paydo bo'lish va toifasi to'g'risida);

- ko'rsatilgan ma'lumotlar obektlarini muhofaza qilish bo'yicha mintaqaviy organlarning rasmiy veb-saytlarida joylashtirilishi kerak;

- madaniy meros obektlari bo'lgan davlat mulkini sotish bo'yicha o'tkazilayotgan tanlovlar va auksionlar to'g'risidagi ma'lumotlar;

- o'z hududlarida yoki qo'riqlanadigan zonalar chegaralarida joylashgan madaniy meros obektlari egallab turgan yer uchastkalarini berish to'g'risidagi ma'lumotlar;

- madaniy meros obekti hududida yoki ularning qo'riqlanadigan zonolari chegaralarida rejalashtirilgan xo'jalik faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar;

– davlat organi, uning hududiy organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, quyi tashkilotlar tomonidan o'z vakolatlari doirasida o'tkazilgan tekshirishlar natijalari, shuningdek davlat organi, uning hududiy organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, quyi tashkilotlarda o'tkazilgan tekshirishlar natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar;

- davlat organi, mahalliy davlat hokimiyati organi, bo'ysunuvchi tashkilotlar tomonidan yuritiladigan axborot tizimlari, ma'lumotlar banklari, reestrlar, reestrlarning ro'yxatlari.

Madaniy meros obektlari to'g'risidagi ma'lumotlarning eng muhim manbai – bu Moddiy madaniy meros obyektlarining davlat kadastr ma'lumotlaridir.

O'zbekiston Respublikasi "Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasiga ko'ra, moddiy madaniy meros obyektlarining davlat kadastr Davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi hamda u moddiy madaniy meros obyektlarining geografik joylashuvi, huquqiy maqomi, miqdor, sifat tavsiflari va bahosi to'g'risidagi yangilanib turiladigan ma'lumotlar va hujjatlar tizimidan iborat bo'ladi. Moddiy madaniy meros obyektlarining davlat kadastrini yuritishga quyidagilar kiradi: moddiy madaniy meros obyektlariga doir mulk huquqi va boshqa huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish; moddiy madaniy meros obyektlarining miqdor va sifat tavsiflarini hisobga olish; moddiy madaniy meros obyektlarini sifat va qiymat jihatidan baholash; kadastr axborotini tizimga solish,

saqlash va yangilab borish; moddiy madaniy meros obyektlarining holati haqida hisobotlar tuzish; Davlat kadastrlari yagona tizimiga kiritish uchun tegishli axborot taqdim etish; foydalanuvchilarni qonunchilikda belgilangan tartibda kadastr axboroti bilan ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasi "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonunining 10-moddasida, davlat organlarining axborot resurslaridan; yuridik va jismoniy shaxslarning davlat budjeti mablag'lari hisobidan yaratilgan axborot resurslaridan; yuridik va jismoniy shaxslarning davlat sirlari hamda maxfiy axborotni o'z ichiga olgan axborot resurslaridan; yuridik va jismoniy shaxslarning belgilangan tartibda taqdim etiladigan hujjatlashtirilgan axborotidan shakllantirilishi belgolan.

Shu kabi, Qonunning 11-moddasiga ko'ra, davlat sirlari to'g'risidagi axborotni va maxfiy axborotni yoki erkin foydalanilishi axborot resurslarining mulkdorlari tomonidan cheklab qo'yilgan axborotni o'z ichiga olgan axborot resurslari erkin foydalanilishi cheklab qo'yilgan axborot resurslariga kiradi. Shunday qilib, madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ayrim axborot resurslaridan foydalanish(masalan, Ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlar va ular bilan tuzilgan bitimlarning yagona davlat reestridagi madaniy meros ob'ektlarining egalari to'g'risidagi ma'lumotlar) cheklanishi mumkin. Biroq, cheklangan ma'lumotlar prokuraturaga tegishli so'rov asosida taqdim qilinishi mumkin.

Rasmiy manbalardan olingan muhim axborot materiallarini tahlil qilish asosida tegishli hududda madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish sohasidagi qonuniylik holati to'g'risida dastlabki xulosalar chiqarish mumkin, bu prokuratura organlariga tekshirish faoliyati davomida aniqlanishi kerak bo'lgan masalalarning asosiy yo'nalishlarni belgilash imkonini beradi.

Norasmiy axborot manbalariga ommaviy axborot vositalaridan olingan, notijorat tashkilotlari tomonidan taqdim etilgan va jamoat mulki bo'lgan, shu jumladan Internet axborot va telekommunikatsiya tarmog'ida mavjud bo'lgan

boshqa ma'lumotlar hisoblanadi⁴³. Masalan, muayyan hududdagi madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish holatining mustaqil monitoringi tegishli notijorat tashkilotlari tomonidan ilmiy jamoatchilik vakillarini jalb qilgan holda o`tkazilishi mumkin.

Turli axborot manbalarini taqqoslash va tahlil qilish tegishli hududdagi yodgorliklarni muhofaza qilish holati to'g'risida ob'ektiv tasavvurni shakllantirishga va prokuratura organlari tomonidan nazorat faoliyatini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

⁴³ Адрианов М. С. Взаимодействие органов прокуратуры со средствами массовой информации: научно-практические рекомендации / М. С. Адрианов, Е. А. Забелина. - Москва: Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2011. - С. 42 - 54.

Xulosa

Taqdim etilgan dissertatsiya ishida tadqiqotning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratining nazariy, huquqiy va tashkiliy asoslari bilan bog'liq asosiy muammoli masalalar ko'rib chiqilgan.

Tadqiqot natijasida muallif quyidagi xulosalarni ishlab chiqdi.

Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosini nazorat qilish bo'yicha prokuratura faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini to'g'ri aniqlash va ularni muhofaza qilishni ta'minlaydigan sub'ektlar doirasini shakllantirish maqsadida muallif tomonidan madaniy meros ob'ektlarining huquqiy va ilmiy ta'riflari muammosi o'rganildi. "madaniy meros obyekti" tushunchasi va unga yaqin toifalar.

Ushbu tadqiqot ishida "madaniy meros obyekti" tushunchasi o'tmishda yaratilgan, antropogen, tabiiy-antropogen yoki tabiiy kelib chiqishi bo'lgan, o'tmish voqealari bilan bog'liq bo'lgan va qonun hujjatlarida belgilangan tartibda davlat muhofazasiga olingan moddiy obyekt sifatida shakllantirildi.

Madaniy meros ob'ektlari murakkab tipologik tarkibga ega bo'lib, bir vaqtning o'zida:

- ekspertiza tomonidan aniqlangan, ularning davlat muhofazasini belgilovchi noyob qiymatga ega;

- ko'chmas mulk, ularga nisbatan egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish mumkin va bu huquqlarga cheklash o'rnatilishi yohud tugatilishi mumkin;

- shaharsozlik faoliyati obekti ham hisoblanadi.

Madaniy meros ob'ektining hududi yerni muhofaza qilish va undan foydalanishning alohida tartibi bilan bog'liq bo'lgan yer munosabatlari obekti sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin.

Madaniy meros obekti hududiga madaniy ahamiyatga ega bo'lgan tabiiy obektlar kiradi.

Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazorati Konstitutsiyasiga rioya etilishi, qonunlarning ijrosi

va huquqiy hujjatlarning qonunlarga muvofiqligi ustidan nazoratning ajralmas qismi hisoblanadi.

Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning ijrosi ustidan prokuror nazoratining predmeti Konstitutsiyaga inson va fuqaroning madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish bilan bog'liq huquq va erkinliklarini hurmat qilish nuqtai nazaridan rioya qilinishi, O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish sohasidagi xalqaro shartnomalarni amalga oshirish, ijro etilishi,

Ko'rib chiqilayotgan sohadagi prokuratura nazorati faoliyatining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- madaniy meros ob'ektlariga kirish nuqtai nazaridan Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan madaniyat sohasidagi fuqarolarning huquqlarini himoya qilish;

- O'zbekistonning xalqaro majburiyatlarini hisobga olgan holda, Jahon madaniy merosining bir qismi bo'lgan uning madaniy merosini saqlash sohasidagi davlat va jamoat manfaatlarini himoya qilish;

- nazorat qilinadigan organlar va shaxslar faoliyati hamda ular tomonidan madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarning qonuniyligini ta'minlash;

- madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish sohasidagi davlat nazorati organlari faoliyatida qonuniylikni ta'minlash;

- madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish sohasidagi huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, oldini olish va ularga chek qo'yish, aybdorlarni qonunda belgilangan javobgarlikka tortish, yetkazilgan zararining o'rnini qoplash va buzilgan huquqni tiklash choralarini ko'rish;

Yuqoridagi asosiy vazifalar ro'yxati to'liq deb qaralmasligi lozim, ular muallifning shaxsiy xulosasi hisoblanadi.

Qonuniylik holatini tahlil qilish madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish sohasidagi huquqbuzarliklar sezilarli darajada ko'pligini ko'rsatadi, bu Bosh

prokuratura va uning quyi prokuraturalari tomonidan qonunlar ijrosi ustidan o'tkazilgan tekshirish materiallari bilan tasdiqlanadi.

Prokuror nazorati sub'ektining tarkibiy qismlaridan kelib chiqib, ularni quyidagilarga bo'lish mumkin:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga rioya qilish (unda mustahkamlangan inson huquqlari va erkinliklari qilish nuqtai nazaridan)
- madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosini;
- me'yoriy-huquqiy hujjatlarning qonun talablariga muvofiqligi.

Shunday qilib, prokuratura tomonidan aniqlangan qonunbuzarliklarning uchta turini (guruhlarini) ajratib ko'rsatish mumkin: madaniy meros obektlari joylashgan hududlarda ruxsatsiz qurilish ishlarini olib borish, qonun talablariga zid bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish, madaniy meros obektlarini talon-toroj qilish.

Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning eng keng tarqalgan buzilishlarining amaliyotchilar uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu odatiy buzilishini bilish prokurorga ko'rib chiqilayotgan sohada erkinroq harakat qilish, asosiy, eng ko'p uchraydigan huquqbuzarliklarni tez va ishonchli aniqlash, tekshirishlarni maqsadliroq o'tkazish, oldindan ko'rish imkonini beradi.

So'nggi yillarda madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi jinoiy va ma'muriy huquqbuzarliklar sonining ortib borayotgani prokurorlarga ma'muriy va jinoiy javobgarlikka oid ish qo'zg'atish bo'yicha o'z vakolatlaridan keng foydalanish imkonini bermoqda.

Muallif yuqoridagilarni hisobga olgan holda, madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun hujjatlari buzilishini aniqlashda tekshirilishi lozim bo'lgan masalalarni (tekshirish metodikasini) shakllantirdi.

Muallifning fikricha, davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat qiluvchi organlar, jamoat tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarida idoralararo hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini optimallashtirishning istiqbolli yo'nalishi prokuratura organlarining jamoatchilik va ilmiy jamoatchilik o'rtasidagi o'zaro hamkorligini rivojlantirish hisoblanadi. Mazkur o'zaro hamkorlik jamoatchilik va ilmiy jamoatchilikni idoralararo yig'ilishlarda, ishchi guruhlarda ishtirok etishga jalb qilish hamda prokuratura organlariga boshqa yordam ko'rsatishda o'z aksini topadi.

Prokuratura organlarining madaniy meros obyektlarini muhofaza qilishga oid qonunchilik ijrosini nazorat qilish faoliyatini takomillashtirishda tekshirish tadbirlarini o'tkazishga axborot-tahliliy jihatdan tayyorgarlik ko'rish nazorat tadbirlari sifatini begilovchi muhim omildir.

Zamonaviy axborot manbalari bilan ishlash, ularni o'z vaqtida va sifatli tahlil qila olish madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan samarali prokuror nazoratini tashkil etish va amalda qo'l keladi.

Turli axborot manbalaridan olingan ma'lumotlarni tahlil qilish madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish sohasidagi qonuniylik holati to'g'risida dastlabki xulosalar chiqarishga va tekshirish davomida aniqlanishi kerak bo'lgan masalalarni shakllantirishda yordam beradi.

Dissertatsiya tadqiqoti davomida olingan xulosalar va madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratini takomillashtirish bo'yicha kiritilgan takliflar ushbu mavzuga oid barcha masalalarni yakuniy hal qilindi degani emas, biroq ularning muhokamasi va qonunchilikka tadbiq qilinishi amaldagi qonunchilikni hamda prokuraturaning faoliyatini takomillashtirishga hissa qo'shishi mumkin.